

84/2 = 4.11.2/6
№ 74 Ж443

Б. ЖИТКОВ

0805 - 5080.
- 5155 -

НЕ БОЛГОНЫ

5080.

~~5755~~

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыл. выдан _____

Б. С. ЖИТКОВ

НЕ БОЛГОНЫ

Алтай тилге М. М. МАКОШЕВА көчүргөн

555
✓

Историч. ... АЛТАЙ ТИЛГЕ
... ТЕТЫН
...
ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ
СЕ. ... СОВЕТ
...
ЭЛИ-МАНАРСКО-О АЙМАНА
... А ... обл.

194

№ 555 5080.

ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ
КНИЖНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО * 1958

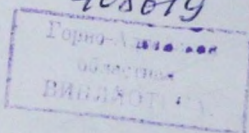
84(2=477.2/6-4

Ж 74

Книга объявлена в аннотированном те-
матическом плане Горно-Алтайского книж-
ного издательства за 1957 год, порядковый
номер 25.

Р₂
Ж 43

408619 ✓

✓

Б-ЖБС-НБ

Борис Степанович Житков балдардын сүүген писательдерининг бирүзи болгон. Ол 1882 жылда чыккан. Житковтын билези ол өйдө Новгородто јаткан. Житков јети јашту тужунда, онын билези Одесса јаар көчкөн.

Борис Степанович бойунын јүрүминде јүзүн-јүүр иштер иштеп көргөн. Ол балыкчы, анчы болуп, керептер эдип, үредүчи, механик, капитан, ан-куш үредетен кижиге болгон.

Борис Степанович качан да колун бош салып отурбайтан. Ол бастыра јанынан билгир, кандый ла үредүни, јүзүн-јүүр немени билип аларына сүрекей күүнзейтен кижиге болгон. Онын јүрүминде чөлөө өй ас болгон. Кандый ла ишти алганда, ол онын јажытту учурын билип аларга күүренип, учу-учунда ол иштиң узы боло беретен. Ол көп-көп иштерди иштеп билетен, кандыйында ла бойунын билгирин ле эпчилин көргүзип туратан. Јаантайын нени ле сананып таап ијетен: узанатан немелерин алдындагызынан јакшы эдип ијетен эмезе иштиң јангы эп-сүмезин таап алатан.

Ол јети јашту кичинек уулчак тужунда одунды јакшы кезип билетен, не-неме јандап, керек дезе бойуна

узанатан кичинек мастерской жазап алган.

Одессада, керептер токтоп турган јерде, јаантайын улус каймыгыжып туратан: орус ла өскө орооннын керептеринин матросторы, грузчиктери ле керептер токтойтон јерде иштеп турган ишмекчилер көп болотон. Айландыра табыш, керептердин күүлежи, кынјылардын шығырты, жүзүн-башка тилдерле эрмектешкен үндер угулып, бийик чоґо салып койгон аґаштар, көбөґ, таґкы, фрукталар көрүнип туратан.

Борис Степанович мында канча кирелү јилбүлү немелер укпады болбоґой! Онойып, бастыра жүрүминде талайдаґ айрылбас күүндү болуп калды. Ол эжинерге кичүдеґ ала үренип алган, Одессада сууга эжинеечилердин эґ артыгы болґон. Кандый ла күнде парусту шлюпкага отуруп алып, талайга јалтаныш јоґунаґ чыгатан, студент болґон јылдарда дезе, нөкөриле кожо парусла жүрер кичинек кереп жазап, каютазын кожо эдип алган. Житков яхт-клубка¹ чыдамкай жүрүп, яхталар эдип, эжиниш-јарыштарда туружып, керек дезе ыраак јорукка жүретен керептин штурманы болорґо экзамен де табыштырып ийген. Бойы да керептер башкарып јоруктап жүретен.

1905 јылда јайгыда, качан баштапкы орус революция башталарда, броненосец «Потемкинде» дезе кызыл мааны јайыла берер тужунда, студент Житков тунде парусниктин отторын өчүрип салала, Одессанын јуулажып турган матросторына ла портовый ишчилерине мылтык-јепсел јетирип турган.

¹ Яхт-клуб — сууга эжинеечилердин организациязы.

Je Борис Степанович наука ла музыканы талайдан да ас эмес сүүйтен. Ол скрипкала јакшы ойнойтон, химияга, физикага, ботаникага үренип туратан. Оны университетте научный ишчи болзун деп артыргылаган, ол ады-чуу чыккан учёный болор эди.

Je Борис Степановичти јайым салкын ла элбек талай тартып турды.

Ол кайда болбоды деп айдар!

Житков Россияда көп јоруктап, гран да ары јанында јуртаган. Гимназист болуп јүрерде, ол јайгы каникулда Одессадан Сибирь јаар бойунун нөкөрине барып јүрген. Кара талайдын јаказын эбиреде јүрген. 1912 јылда јайгыда, ол грузовой керепле јерди айландыра јоруктаарга барды. Ол бу јорукты талайдын керектерине үренип турган үренчиктен ала баштаган, онон кочегар болуп, јоруктын учунда капитаннын болушчызы боло берген. Индияда, Цейлондо, Китайда, Японияда болгон. Ол бастыра Англияны мотоциклле јүрүп, Францияда, Данияда јаткан — кыскарта айтса, јердин үстүн бастыразын айланып келген.

Борис Степанович јүзүн-јүүр ороондорло јоруктап јүрүп, капиталисттердин колунда ишмекчи кижиге јадарга кандый күч болгонын бойы көрүп, улус кулданаачы байлардын, помещиктердин, фабриканттардын чирип калган јанын, өскө кижинин күчүле јаткандарды — ончозын бастыра јүрүминде көрөр күүни јок боло берген.

Нени билгенин, нени көргөнин — ончозын Борис Степанович өскө улуска айдып берерге сананды. Онойып, писатель болуп калды.

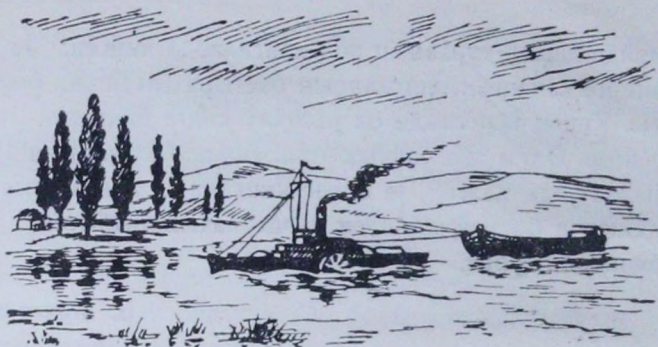
Житков балдарга учурлаган баштапкы куучынын 1923 жылда бичиген.

Ол жадын-жүрүмде не болгонын куучындаарга сүйүп туратан. Жакшы да, күч те учуралдар болуп; кезикте жеткерлү де керектер болуп туратан. Өрт тө болотон, шуурган да шууратан, салкын тошты оодып, балыкчыларды да талай жаар апарып туратан. Бу мыны ончозын Борис Степанович бойунын книгаларында сүреен жакшы айдып билетен. Ол бойы жалтанбас кижиге болгон, онын учун жалтанбас ла күчтү улус керегинде бичиирге сүйүтөн. Уркүген аттарды токтоткон кызыл командир, оору кызычакка мендеген доктор, уулчакты оттон чыгарган өрт өчүрөөчи — бу ончозы билгир ле жалтанбас улус. Борис Степанович бу керектерди куучындап турала, бойунын кычыраачызына: жалтанба, жеткер тужунда алаатыба! Кандый да жеткер боло бергенде — өрт эмезе суу киргенде — советский улус качан да болзо, бойу-бойуна болужарга мендеп турганын бил. Сен жагыскан эмес, айландыра — сенин советский жерин, болуш качан да болзо келер деп айдарга ундубайтан.

Житков бойунын книгаларында куштар, андар керегинде айдарга сүйүп туратан. Олордын жадын-жүрүмин, кылык-жаңын ол сүрекей жакшы билген. Индияда ол агаш аразында слондор көргөн, иште олар тоормошторды канайда тажып турганын ла балдарды канайып соододып турганын шигдеди. Мангуста деп кичинек агычак жаан жыланла согушканын ла Яшкадый ок сагышту, шулмус, кижинин күүнине тийгедий кижикийиктерди де көргөн. Ол жүзүн-жүүр машиналар, паровоз, пароход канайда эдилгенин ле телеграф ка

найда иштеп турганын көп книгаларда чийген. Же бичиирге сананган книгаларын бастыразын бичип болбоды. Кереп керегинде ол јилбүлү книга бичиирге тергенген. Өлүм ого чаптык этти. Борис Степанович 1938 јылда јада калган, је онын книгалары алдындагы ла аайынча бистинг кичинек кычыраачыларыбысты јилбиркедип турат.

В. Фраерман.

КЫЗЫЛ КОМАНДИР

Энези кичинек балдарыла кожо город јаар абралу барып јаткан. Олор оромго чыгып ла келерде, кенетийин аттар неден де үркүйле, манташты. Боожо тудуаачы бар јок күчүле боожоны тартып, кайра јадып алды,—аттар дезе токтобой, удабас ла абра антарыла бергедий, канча ла бар күчүле мантаткылап јатты.

Энези балдарын кабыра кучактанып алала, кыйгырат:

— Ой, тудугар, тудугар!

Өдүп бараткан улус јолдон туура калыгылап, тураларга јапшынып, бойлоры да кыйгырыжат:

— Тудугар! Тудугар!

Онон ологго удур абрада өлөн тартып бараткан кижии келетти. Ол коркуган бойунча, капшай ла аттарын јолдон туура буруурда, абразы арай ла антарыл-

бады, бойы дезе: «Тудугар! Тудугар!» — деп кыйгырды. Үркүген аттары дезе оңы жок мантажып, абразы учуп баратты. Абра удабас ла сына берзе, ончозы таш мостого үзе согулыжа берер.

Кенетийин толуктан атту кызыл командир чыгып келди. Абра дезе онын үстү жаар чип-чикке учуп келеткен. Не болгонын командир билип ийди. Бир де неме кыйгырбай, адын буруп ийеле, абранын келип жаткан жолуна туура туруп алды.

Ончолоры көрүп, үркүген аттар жууктап келзе, командир коркуйла, мантада берер деп сагыгылап турган. Же командир кыймык та жоктон турды. Абра жаба жууктап ла келетти, — же кенетийин аттар жобожып, токтой бердилер. Командирге эмеш ле жетпеген.

Командир минип алган адын будула кыймыктадып, оноң ары жорто берди.

Ө Р Т

Петя энезиле, сыйындарыла үстүндеги этажта журтагандар, алдындагы этажта үредүчи жаткан. Бир каттап энези кызычактарыла кожо сууга эжинерге барган. Петя дезе жангыскан айыл каруулдаарга артып калды.

Качан ончозы жүре берерде, Петя бойунын жазаган пушказынан адып көрөргө сананды. Ол оны көңдөй темирден эдип алган. Петя онын ортозына тарыдан уруп алды, кийининде дезе тарыны күйдүрүп ийетен тежик бар болгон. Же Петя канча да кирези кичеенип турза, канайып та күйдүрүп болбоды. Ол сүреен тың чугулдана берди. Оноң кухня жаар барды. Плитанын

ичине такпайлар салып, оларды керосинле уруп, күй-дүрип ийеле, плитанын үстүне пушканы салып айтты: «Эмди, байла, адыларын!»

От көнжүп күйеле, плита күүлеп чыкты — кенетийин пушка күзүрөй берди! Керек десе бастыра отты плитадан чыгара чачып ийди.

Петя коркуйла, турадан чыгара жүгүрди. Уйде бир де кижин жок болгон, кем де бир де неме укпаган. Петя ырада жүгүрө берди. Айса болзо, от бойы өчүп калар деп, ол сананган, же ондый эмес болды. От оного тын күйүп чыкты.

Үредүчи жанып келеделе, өрөгү көзнөктөрдөгү ыш чыгып турганын көрүп ийди. Ол столмодо, шилинин алдында, жазап салган кнопка жаар жүгүрди. Мынызы өрт өчүрөөчилерге тил жетиретен звонок болгон. Үредүчи шилини оодып ийеле, кнопканы жапшыра басты.

Оңдо өрт өчүрөөчилер өрт керегинде угуп ийди. Олор капшай ла бойлорынын өрт өчүрөтөн машиналарына келеле, бар жок күчүлө мантатты. Олор столманын жанына жедип келерде, кайда өрт болуп турганын, үредүчи көргүзүп берди. Өрт өчүрөөчилердин автомобилдинде насос бар болгон. Насос сууну тартып баштай берерде, өрт өчүрөөчилер отты резинка трубалардан суула өчүргиледи. Өрт өчүрөөчилер көзнөктөргө тепкиштеп тургузып, уйде улус артты эмеш пе деп билерге, тура жаар чыктылар. Уйде бир де кижин жок болгон. Өрт өчүрөөчилер немелерди тышкаары чыгардылар.

Петянын энеси, качан туранын ичин бастыра от болордо, келди. Милиционер өрт өчүрөөчилерге чаптык

этпезин деп, бир де кижини јуук божотпой турды. Керектү ле деген немелерди күйгелекте өрт өчүрөөчилер Петянын энезине экелип берди.

Петянын энези дезе, Петя, байла, күйүп калган болор, ненин учун дезе ол бир де јерде көрүнбей туру деп айдып, ыйлап турды.

Петяга уйатту болгон, ол энезине јууктаарга коркуп турды. Уулчактар оны көрүп ийеле, албанла экелди.

Өрт өчүрөөчилер отты капшагай өчүрүп ийген учун, алдындагы этапта бир де неме күйбеди. Өрт өчүрөөчилер бойунунг автомобилине отургылап алала, ойто јүре бердилер. Үредүчи Петянын энезин, тураны јазаганча, бойунунг квартиразына јадарга божотты.

БИР УУЛЧАК СУУГА КАНАЙЫН ТҮШТИ

Бир уулчак балык тударга барды. Ол сегис јашту болгон. Ол сууда тоормошторды көрүп, бу, байла, сал болор деп сананды: олар бойу-бойуна јуук јаткылаган болгон.

«Салга отурып аладым деп, уулчак сананды, — салдаг кармакты ыраак таштаарга јакшы!»

Почтальон јанынча өдүп барадала, уулчак суу јаар барып јатканын көрүп ийди.

Уулчак тоормошторло эки алтам басты — тоормоштор айрылыжа берерде, ол тудунып болбой, суу јаар тоормоштордын ортозына јыгыла берди. Тоормоштор база катап биригеле, онын үстүнде, потолок чылап, јабыла берди.

Почтальон сумказын тудунып, канча ла бар күчүлө жарат жаар жүгүрди.

Ол кайдаг бедирейтенин билерге, уулчак жыгылган жерден көзүн албай турды.

Бажын арай ла сындырбай жүгүрип бараткан почтальонды мен көрүп ийеле, байагы барып жаткан уулчак санаама киреле көрзөм — ол жок болды.

Мен ол ло тарыйын, почтальоннын жүгүрип бараткан жери жаар база божоттым.

Почтальон суунын сыраңай ла жанына туруп алган, сабарыла бир ле жерди көргүзип турды.

Ол тоормоштордон көзүн албай, жаңыс ла айдып турды:

— Ол мында!

Мен почтальоннын колунан тудунып, тоормошторго жадып, онын көргүскен жери жаар колумды суктум. Суунын алдында, менин колумды кичинек сабарлар туткулай берди. Уулчак суудан чыгып албай турган. Ол бажыла тоормошторго түртүлип, колула болуш бедиреп турган. Мен оны колунан ала койоло, почтальонго кыйгырдым:

— Тарт!

Бис уулчакты чыгарып алдыс. Ол торт тумаланып бараткан. Бис оны силкиген сонунда, санаазы кирип келди. Ондонып келеле, ол огура берди.

Почтальон кармакты өрө көдүрип айтты:

— Сенин кармагын бу. Неге сен ыйлап жадын? Сен жаратта инен. Күн дезе жылыдып жат!

Онойдордо, уулчак айдып жат:

— Ондый болбой кайтсын, менин картузум кайда?

Почтальон колун жаңыды:

— Не көзүңнүн жажын төгөдүң? Тегин де үлүш. Картузы жогуна да энең сеге сүүнөр. Jүгүр айылыңа!

Уулчак барбай турган.

— Же, картузын таап берсен, — деп, почтальон айтты, — меге барар керек.

Мен уулчактын кармагын алып, суунунг түбүн жоктой бердим. Кенетийин не де илине берди, мен чыгарып келдим. Бу өдүк болгон.

Мен база да саат бедиредим. Учунда кандый да жамачы чыгарып келдим. Уулчак картузын тургуза ла танып ийди. Бис онын суузын сыга толгоп ийдибис. Уулчак каткырала, айтты:

— Алдырбас, башта кургап калар!

Ы Ш

Бир де кижн бого бүтпей жат. Же өрт өчүречилер айдыжат:

— Ыш оттон коркушту. Оттон кижн кача берет, ыш десе коркубай, кижинин тумчук-оозына кирип жат. Онойып кижн тумаланып жат. База ышта бир де неме көрүнбейт. Кайдаар жүгүретен, кайда эжик, кайда көзнөк, бирүзи де көрүнбес. Ыш көсти жип, тамакты ачыдып, тумчукты чымчып турат.

Өрт өчүречилер жүзүне маска кийгилейт, маскага трубала кей келип жат. Ондый маскала ышта узак та болорго кем жок, же түңгей ле бир де неме көрүнбес.

Бир катап өрт өчүречилер күйүп турган тураны өчүрдилер. Ондо журтап жаткан улус тышкаары жүгү-

ришкилей берди. Өрт өчүрөөчилердин жааны кыйгырды:

— Тоолоп көрүгөр, ончозы ба?

Бир кижини жетпей турды.

Эр кижини кыйгырып ийди:

— Бистин Петька турада артып калган!

Өрт өчүрөөчилердин жааны Петьканы таап экелзин деп, өрт өчүрөөчилердин бирүзүн маскалуу ийди. Ол турага кирип келди.

Туранын ичинде эм тургуза от жок, же толтура лаыш болды. Маска кийип алган кижини, туранын ичин, бастыра стенелерин сыймап, бар жок күчүлө маска өткүрө кыйгырды:

— Петька! Петька! Чык, күйерин! Унчуксан!

Каруузына не де угулбады.

Кижини туранын үстү жемирилип турганын угуп ийеле, коркуп, турадан чыга жүгүрди.

От өчүрөөчилердин жааны чугулданды:

— Петька кайда?

— Мен бастыра стенелерди сыймаладым—деп, кижини айтты.

— Масканы бер! — деп, жааны кыйгырды.

Кижини масканы чечип жат. Жааны көрүп турза — потолок күйүп баштай берди. Сакыырга бош жок.

Жааны сакыбай — меелейин көнөккө сугуп ийеле, оныла оозун бектеп алала, ыш жаар болды.

Ол полго жада түйжеле, сыймалады. Диванга түртүлеле, сананды: «Байла, ол оноор кирип калган, ондо ыш ас».

Ол колун диваннын алдына сугарда, ондо кижини-

нинг буды тудулды. Олорды туткан ла бойунча, турадан чыгара сүүртеди. Ол кижини тышкаары чыгарып келди. Мынызы Петька болды. Өрт өчүрөөчи бойы таралып турды. Онойып ол ышка тумаланган.

Бу ла өйдө потолок жемирилип түжерде, бастыра комната күйүп чыкты.

Петьканы туура апаргылайла, ондондырып алгылады. Ол коркуганына, диваннын алдына кирип алала, кулагын бөктөп ле көзүн жумуп алган деп, куучындады. Онын кийининде не болгонын билбей калган.

Өрт өчүрөөчилердин жааны ненинг учун меелейди суулап, оозына сугуп алган десе, үлүш бөсти өткүрө ышта тынарга жеңил.

Өрттүн кийининде өрт өчүрөөчилердин жааны байагы өрт өчүрөөчиге айтты:

— Неге стенелерди сыймалаган? Ол сени стенинги жанында сагыбас. Унчукпай турган болзо, тумаланып калган, полдо жадар. Полды ла орунды сыймап көргөн болзон, тургуза ла таап алар эдинг.

А П А Г А Ш Т У Р А Ч А К

Бис талайдын жаказында жатканыс, менин адамда парустарлу жакшы кеме бар болгон.

Мен оныла жүрерге сүреен жакшы билетем — кайыкту да, парустарлу да. Же мени адам түнгей ле жагыскан талайга божотпойтон. Мега десе он эки жаш болгон.

Бир катап мен Нина деп сыйынымла экү, адам айылдан эки күнге барып жат деп билип алала, кемелү

суунын ол јанына барар деп шүүжип алдыбыс. Суунын ол јанында кызыл јамынчылу, сүреен јараш, апагаш турачак бар болгон... Тураны айландыра агажактар өзүп турган. Бис ондо качан да болбогоныс, онын учун ондо сүреен јакшы болор деп сананганыс. Байла ондо күүнзек таадак ла јаанак јадырыг деп санандыс. Олордо ийдичек бар болор, ол, байла, сүрекей јалакай деп, Нина айдып турган. Карыгандар, байла, простакваша ичкилеп јат, айса болзо, бис келгениске сүүнеле, биске простакваша берер.

Онойып бис калаш белетеп, суу урарга болуштоптор јууп турдубыс — талайдын суузы тусту ине, кенетийин јолдо суу ичер күүнибис келзе, келижер.

Адам энирде јүре берди, бис тургуза ла болуштопко энебистенг јажытту суу уруп алдыс, оног өскө — ненинг учун сууны уруп јадыгар деп сураза, ончозы божогон.

Таг эмеш ле јарып келерде, бис Нинала экү көз нөктөнг араай түжүп алала, бойубысла кожо калашты ла болуштопторды алып, кеме јаар бардыбыс. Мен парустарды јайылтып ийдим, бис талайга чыгып келдис.

Мен, капитан чылап, отурдым, Нина дезе мени угуп, матрос болуп отурды.

Салкын араай — толкулар кичинек болгон. Нинала экү сырагай ла јаан керептеги чилеп, суулу, курсакту өскө ороонго барып јатканыбыстый болды. Мен кемени кызыл јамынчылу турачак јаар чике апарып јаттым, онын кийининде мен сыйыныма завтрак белетезин деп айттым. Ол эмеш калаш сындырып, суулу болуштопты ачты.

Ол кеменин түбүндө отурган, мында меге курсак берерге туруп чыгала, бистин жарат жаар кайа көрүп ийеле, коркушту тын огурып ийди, мен чочуй бердим:

— Ой, бистин тура жүк ле көрүнип туру! — деп, ыйлаарга сананды.

Мен айттым:

— Коош-оос, бистин тура ыраак та болзо, эмди карыгандардын туразы жуук.

Ол алды жаар көрөлө, онон тын кыйгырды:

— Карыгандардын да туразы ыраак, ого бис бир де кичинек жууктабаганыс, бойубыстын турабыстан база жүре бергенис!

Ол огурып турарда, мен өнөтийин, бир де неме болбогондой, калашты жип отурдым. Ол ыйлаарда, мен айдып турдум:

— Кайра барарга турган болзон — борттонг калы, айылынга эжинип бар, карыгандарга мен бойум барадым.

Онон ол болуштоптон суу ичип алала, уйуктай берди. Мен рульдын жанында ла отурдым, салкын кубулбай, жүргеери согуп турды.

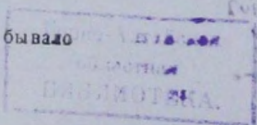
Кеме араай жүзүп, эки кырында суу шылырайт.

Күн бийиктей берген.

Мен көрүп турзам, бис ол жаратка сырангай жуук жедип келеттибис, турачак та жакшы көрүнип турды. Же эмди Нинка ойгоныч келеде көрзүн — ол сүүнер!

Ондо ийт кайда не деп, мен көрүп турдум. Же ийт те, карыгандар да көрүнбей турган.

Кенетийин кеме түртүлеле, туура кыйында ла берди. Мен, антарыла бербезин деп, канишайла парусты

түжүрүп ийдим. Нина тура жүгүрди. Уйкуга самаарып, ол кайда болгонун билбей, көзи алырайа берген көрүп турды. Мен айттым:

— Кумакка түртүлө берди. Тайыс жерде отуруп калдыбыс. Эмдиле мен ийдип ийерим. Турачак ол ло туру.

Же ол турачакты да көрүп сүүнбеди, алдындагызынан тыг коркуй берди. Мен чечинип ийеле, суу жаар калып, ийттим.

Менин күчүм чыга берди, же кеме — жеринен де кыймыктабады. Ол бир жаны жаар эмезе база бир жаны жаар жайбандап турды. Мен парустарды да божодып ийдим, же бир де неме болушпай турды.

Нина карыган өбөгөн биске болушсын деп кыйгырды, же ыраак болгон, бир де кижичыкпады. Мен Нинканы түшсүн деп айттым, же бу да кемени жеңилтпеди: кеме кумакка бек бадалып калды. Мен жаратка кечип чыгарга ченедим. Же бастыра жаны терең болды, кайдаар ла кирзег, бир де жерге баргадый арга жок болгон Сүрекей ыраак, эжинип те барып болбозың.

Турачактан дезе бир де кижичыкпайт.

Мен калаштан жип алала, суудан ичип алдым, же Нинала куучындашпай отурдым.

Ол ыйлап, кими ректенип турды:

— Алып келдин, эмди бисти мынан бир де кижитаап болбос. Талайдын ортозында, кумакка отургызып салдың. Капитан, энемнин сагыжы чыгып калар. Көрөрүң де. Ол мынайда айдып туратан: «Слерле не-не болзо, менин сагыжым чыгып калар».

Мен унчукпай отурдым. Салкын торт токтой берди. Мен уйуктай бердим.

Качан ойгонып келеримде, карангуй болуп калтыр. Нинка кеменинг тумчугында, скамейканын алдына кирип калган, ыйлап жатты.

Мен бут бажына туруп келдим, будумнын алдында кеме жеңил ле бош жайкана берди. Мен өнөтөйин онон тын жайканып ийдим. Кеме бош эмтир. Мен коркушту сүүндим! Ура! Бис кумактан чыгып алдыбыс. Мынызы — салкын кубулып, сууны бери экелип, кемени өрө көдүрип ийерде, ол кумактан көдүриле бергени.

Мен ајыктандым. Ыраакта сүрекей көп оттор суркуражат. Бу оттор, бистин жараттаң, сыраңай ла чедиргендий, көрүнип турган. Мен парустарды көдүрерге тап эттим. Нина эн баштап сагыжым чыгып турган болор деп тура жүгүрди. Же мен бир де неме айтпадым.

— Кемени оттор жаар буруп алала, ого айттым:

— Же, коош-оос, айылыбска барып жадыс. Алгырага болды.

Бис түнүле жүстүбис. Таң алдында салкын токтой берди. Бис дезе жараттын алдына једип келдибис.

Бис кайыктарла эжип, айылыбска јеттис. Энем чугулданып та сүүнип те турды. Же адама нени де айтпазын деп, оны бис сурап алдыс.

Кийининде бис уксабыс, ол турада бир жылга чыгара бир де кижн јатпай турган эмтир.

МЕН КИЖИЧЕКТЕРДИ КАНАЙЫП ТУТТУМ

Качан мен кичинек болорымда, мени јаанамда жүрерге апарып салгылады. Јаанамнын столынын үстүнде такта бар болгон. Тактанын үстүнде дезе керебичек

турган. Мен ондый жараш немени качан да көрбөгөм. Ол чын ла керептий, је жагыс ла кичинек болды. Онын трубазы сары, ондо эки кара кур курчалган болгон. Эки мачталу. Мачталарынаг борт жаар барган армакчы тепкиштү. Жалтырадып салган көзнөктү ле эжиктү. Керептинг кийин јанында башкараp јес колесо бар болды. Кемениг алдында руль бар болгон. Рульдын алдында, јес, чечегеш ошкош, эрезин мызылдап турды. Тумчугында — эки якорь. Кандый јакшынак! Менде ондый ого јүк бир кереп бар болгон болзо!

Мен ол ло тарыйын јаанамнаг керебичекле ойноорго сурадым, јаанам меге ончозын ойноорго берип туратан. Је мында кенетийин кебин јуурып ийди:

— Жагыс мыны мененг сураба. Ойноордон болгой— тийерге де ченешпе. Качан да! Бу меге коркушту керес неме.

— Мен көрзөм, ыйлазан да болушпагадый.

Керебичек дезе јылтырадып салган тактада, кееркеп турды. Мен көзүмди онон айрып болбой турдум. Јаанак дезе:

— Тийбезим деп акту сөзүңди бер — деди.

— Торт түбектег ары јажырып салайын—деп айдала, ол тактачак јаар басты.

Мен арай ла ыйлабай, бар јок үнүмле кыйгырып ийдим:

— Акту, актудан акту, јаана! — јаанамды юбказынаг туттум.

Јаанам керебичекти јуунатпады.

Мен улам ла керебичек јаар көрүп жүрдүм. Јазат көрөргө отургышка да чыгып туратам. Ол меге там ла чын немедий көрүнип турды. Будочканын эжиги ачылып турган болбой кайсын. Байла, ондо кижичектер жадып јат. Кичинек, керебичектин сынына ла түнгей болор. Олор, байла, серенкеден эмеш ле кичинек болор. Олордын кемизи-кемизи көзнөгөштөн көрүп ийет эмеш пе деп, мен сакый бердим. Је, байла, көргүлөп јат. Качан үйде бир де кижии јок болгондо, палубага чыккылап туратан болор, онон тепкишле мачта јаар чыккылап турган болор деп мен сананып турдум.

Эмеш ле табыш болзо, чычкандар чылап: каюта јаар јып кире беретен ошкош. Алды јаар јажынгылап, унчугушпай баратан болор. Качан мен турада јангыскан болорымда, сүрекей узак көрүп отурдым. Бир де кижии көрбөди. Мен эжиктин кийинине јажынып алып, тежиктен көрүп турдум. Олор сүмелү, менин көрүп турганымды билер. Акыр! Олор түнде иштегилеп јат, качан кем де коркутпаза. Сүмелүлер.

Мен чайды түрген-түрген ичип ийдим. Онон уйуктаарга сурандым.

Јаанам айтты:

— Бу не? Кезигинде сени орунга албанла салып болбозын, эмди дезе мындый эрте уйуктаарга суранып жадын.

Качан јада береристе, јаанам отты өчүрүп ийди. Керебичек көрүнбей калды. Мен орун кыјырагадый эдип, өнөтийин ангданып турдум.

Јаанам:

— Неге улам ла ангданып турун?

— Мен от јогуна коркуп турум. Айылымда түнде жаантайын от күүдүрип жадылар.

Бу мынызын мен төгүндөп ийгем: айылымда түнде карангуй болотон.

Јаанам арбанып, ондый да болзо турды. Узак бедиренип турала, отты күүдүрип салды. Ол коомой күйүп турды. Је ондый да болзо, тактада керебичектин канайда жалтырап турганы көрүнүп турды.

Мен одеялоло бажымды бүркенип, бойума турачак эдип алала, ондо кичинек тежик артызып алдым. Ол тежиктен кыймыктанбай да көрүп отурдым. Удабай көзүм темигип, керебичек меге сүрекей јакшы көрүнүп турды. Мен узак көрүп отурдым. Турада сүрекей тым болгон. Јаңыс ла час чытылдап турды. Кенетийин не де араай шылырай берди. Мен тыгдадым — бу шылырт керебичекте. Онын эжиги ачыла бергендий билдирди. Менин тыныжым бадышпай барды. Мен ичкеери кичинек јылып ийерге санандым, је кыртышту орун кыжырай берди. Мен кижичекти коркудуп ийдим!

Эмди сакыыр неме јок болгон, мен кородоп, онон ары уйуктай бердим.

Эртенгизинде мен мындый неме сананып алдым. Кижичектер, байла, нени-нени јип жадылар. Олорго бир ле конфетке берзе, бу олорго бүткүл чанактый бодолор. Конфеттен сындырала, будочканын јанына, керебичекке салып койор керек. Сыраңай ла эжиктин јанына. Је эжикке алган ла бойунча батпагадый конфет салар керек. Олор түнде эжикти ачып, тежигештен көргүлөп ийер. Көрзөн кандый! Конфеттин јанын! Бу олорго — бүдүн кайырчактый билдирер. Тургуза

ла чыга жүгүрүжип, конфетти эжик жаар тарткылаар, ол десе батпас! Тургуза ла жүгүрүп барала, малтачактар экелер — озор кип-кичинец, торт ло бойлоры эткендий — бу малтачактарла түнкүлдедер: түнк-түнк! түнк-түнк! Конфеткечекти капшай ла эжик жаар. Сүмелүлер, озорго ончозы ла түрген бүдер керек. Тудуп албазындар деп. Озор конфеткеле уружып туруп калар. Мында мен кыжырадып та ийзем, түнгей ле озор качып болбос: конфетке эжикте кысталып калар — ары да эмес, бери де эмес. Жүгүргилей де берзе керек беги, озор конфеткечекти канайда апарып жатканын түнгей ле көрүп аларым. Кемизи-кемизи коркуганына малтазын түжүрүп ийер. Оны ойто аларга ой болбос! Мен керебичектен кичинец, курч, чын ла малтачак таап аларым.

Онон мен жаанамнан жажытту, меге кандый керек болгон, ондый ла конфет сындырып алдым. Жаанамнын кухняда иштенерин сакып алала, столго бир-эки калып, конфетканы керебичектин эжигинин сырангай ла жанына салып койдум. Эжиктен конфеткага жетире жарым ла алтам. Столдон түжүп, изимди жегимле арлап ийдим. Жаанам бир де неме сеспеди.

Түште мен керебичек жаар билдирбезинен көрүп жүрдүм. Жаанам мени тышкаары амырап базып жүрерге апарды. Бу ойдө конфетти кижичектер апарар, мен десе озорды тудуп болбозым деп, коркуп турдум. Тышкаары меге соок деп, төгүнеле ыйламзырап турарымда, жаанам удабай ойто бурулды. Мен келген ле бойунча, керебичек жаар көрдүм. Конфетка кайда бол-

гон — јеринде ле јатты. Ондый болбой канайтсын!
Түште озор керептен чыгарга тенектер эмес!

Түнде, качан јаанам уйуктап каларда, мен одеялодон эткен турачакка кирип алала, көрүп јаттым. Бу тужунда от јакшы күйүп турган, конфетка јарык отко, күнге мызылдаган тоштый, јылтырап турды. Мен бу одучактан көс албай, көрүп јадала, качашкан немедий, уйуктап калдым! Кижичектер менен сүмелү болды. Эртен тура мен ончозынан озо туруп, јангыс ла чамчалу јүгүрүп барала көрзөм, конфетка јок болды. Онон отургушка чыгып алала, көрдүм, малтачак та јок болды. Је озор ненин учун таштагылазын: мендебей, шакпырт јогунан иштенгилегенде, керек дезе бир де јерде бир оодук та чачылбаган — ончозын јууп апарган эмтир.

Онын кийининде мен калаш салып койдум. Түнде керек дезе кандый да шылырт уккам. Кыртышту от арайдан ла күйүп турган учун, мен нени де көрүп болбодым. Эртенгизинде калаш та јок болгон. Кичинек ле оодыгы артып калган. Је, јарт, озорго калаш тын да керектү эмес, конфеткалар! Ондо кандый ла оодык озорго бүдүн конфеткага түнгей бодолып турган эмтир.

Мен озордын керебичегинде эки јанында чыгара такталар бар деп бодоп тургам. Түште озор ондо јергелей отургылап алган, бойунын керектери керегинде араайынан шымыраныжып отуратан болор. Түнде дезе, качан ончозы уйуктай бергенде, мында озордын ижи башталатан болор.

Мен тудуш ла ол кижичектер керегинде сананып турдум. Мен, коверго түнгей, кичинек бөс алала, эжик-

тинг јанына салып койорго санандым. Бөсти десе чернилага уймап салзам, олор чыккылап келеле, баштап тарыйын көрбөй, буттарын уймап алала, бастыра керебичекти истегилеп салар. Мен ого жүк олордын будучактары кандый болгонын көрүп аларым. Айса болзо кезиктери табыштанбаска, жылагаш болор. Жок, олор коркушту сүмелү, менин бастыра кылыктарымды жаңыс ла электегилеер.

Мен оног артык чыдажып болбодым.

Онойып, мен керебичекти не де болзо колго алып көрөргө лө кижичектерин тудуп аларга санандым. Бирүзин де болзо. Је меге жаңыс ла айылда жаңыскан артып калар керек. Јаанам кайдаар ла карыганактарга айылдап барза, мени кожо алып жүретен. Отур — бир де немеге тийбе. Жаңыс ла кискени сыймаза кем јок. Јаанам десе олорло јарым түш калыражып отурып калар.

Мен көрүп турзам — јаанам шыйдынып туру: ол карыгандарга апарарга коробкого печенье салып турды — ондо чай ичерге. Мен сенекке жүгүрүп барала, меелейимди түрген алып, мандайымды, јаагымды — жаңыс сөслө, бастыра ла жүзүмди ачыныш јоктон жыштым. Оног араайын орунга јада бердим.

Јаанам кенетийин сагыш алынып:

— Боря, Борюшка, сен кайда?

Мен көзүмди јумуп алала, унчукпай јаттым. Јаанам мен јаар базып келеле, айтты:

— Бу сен неге јада бердинг?

— Бажым ооруп јат.

Өл мандайымды тутты.

— Мен јаар көрзөң дө! Уйде отур. Ойто жанып келеделе, аптекадаг агаш јилек алып келерим. Удабай ойто јанарым. Узак отурбазым. Сен чечинип алала, јат. Јат, јат, эрмек јогунаг ла.

Меге болужып, јатыргызып салала, одеялоло ороп, бойы эрмектенип турды: «Мен удабас једип келерим».

Јаанам мени јүлкүүрле бөктөп салды. Мен беш минут сакып отурдым: кенетийин ойто бурулза? Кенетийин ондо нени- нени ундуп койгон болзо?

Оног мен чамчачаг ла төжөктөг тура јүгүрдим. Мен столго чыга јүгүреле, тактадаг керебичекти ала койдым. Бу темирден эткен, сырагай ла чын кереп деп меге билдирди. Мен оны кулагыма јаба тудуп, тыгдай бердим: кижичектер кыймыктаныжып туру эмеш пе? Је олордыг кыймыктанышпай барганы јарт. Мен олордыг керебичегин колума алып алганымды јарт билгилеп ийген. Ага! Ондо, тактачакта, чычкандар чы-

лап, тым отура бердигер, ошкош. Мен столдон тўжўп алала, керебичекти кактадым. Олор силкигенине тактачака отурып болбой, ондо канайып согулыжып турганын мен угуп ийерим деп бодогом. Же керебичектин ичинде бир де табыш жок болды.

Эмди мен мынайда санандым: олор тактада отурып алган, буттарыла тыг тебинип, колдорыла канча ла бар кўчўле отургыштаг тудунып алгандар. Желимдеп салгандый отургылап жат.

Акыр ла! Сагыгылап алаар. Мен чукчуп ийеле, палубаны кодўрип ийерим. Слерди ончогорды ондо туй базарым. Мен буфеттен столовый бычак алып, кижичектер чыккылай бербезин деп, кўзўмди керебичектен албай турдум. Мен палубаны чукчуп баштадым. Кўрзўн кандый бек эдип салган!

Учу-учунда бычакты эмеш кийдирип ийерге келишти. Же мачталары палубала кожо кодўрилди. Мачталарга дезе кодўрилерге мачтадан борт жаар барган армакчы тепкиштер бербей турды. Олорды кезип ийер керек болгон, онон өскө канайып та болбос. Мен тык эдип, токтой тўштўм. Же тургуза ла бу тепкиштерди мендештў кезе бердим. Олорды өтпөс бычакла кестим. Белен, олор ончозы салбандажа берерде, мачталар божоно берди. Онон мен бычакла палубаны кодўрип, тургузала жаан тежик эдип ийерге коркудым. Онон башка ончозы тап эдип, јер сайын јўгўрўже берер. Мен бирўзи ле баткадый эдип, тежик артызып салдым. Ол чыгып келетсе, мен оны — јаба базарым! Қонусты алаканымга јаба басканымдый, мен оны бўркеп сала-рым.

Мен колумды белендеп, олорды тудуп аларына сакидым.

Бирүзи де чыкпай јат! Онойдордо, палубаны кенетийин ачып, керебичектин ичи јаар колумды сугуп, тудуп аларга санандым. Јангыс та болзо, тудулар, је кенетийин ле тудар керек: оног башка олор ондо беле-тенгилеп алган — ачып ла ийзенг, ончозы јер башка јүгүрүже берер.

Мен палубаны түрген ачып ийеле, онын ичи јаар колумды түрген сугуп, јапшыра бастым. Бир де неме јок. Бозокой не де јок! Керек дезе скамейкалары да јок. Куру ла борттор. Сыраңай ла кострюлькада ош-кош. Мен колумды көдүрдим. Колумнын да алдында неме јок болды.

Качан палубаны ойто јазап турарымда, менин колум тыркыражып турды. Ончозы мыйрыйыжат. Тепкиштерди канайып та ойто јазап болбос. Олор анаармынаар салбандажып турды.

Мен јүк ле арайдаг палубаны орнуктырып, керебичикти тактага ойто тургузып койдум. Бастыра керек үрелди!

Мен капшай ла орун јаар калып, бастыра бойум оронып алдым.

Угуп турзам, эжикте јүлкүөр шылырайт.

— Јаанам! — Мен одеялонын алдында шымыранып јаттым: кару јаанам, кайран јаанам, мен нени эдип салдым дейзин!

Оног јаанам менин алдымда туруп алган, бажымды сыймап турды:

— Је неге сен ыйлап турун, неге ыйлап јадын?

Сен менин балам, Борюшкам! Көрзөң мен кандый түрген једип келдим?

Ол керебичекти көргөлөк болгон.

Ш У У Р Г А Н

Мен адамла экү туранын такталарында отурганым. Адам катка јамаган, мен дезе тудуп тургам. Агаштары төгүле бергенде, адам мени адылып турды: ол ачынат, менин дезе колум јетпей јат.

Кенетийин үредүчи Марья Петровна кирип келеле, оны Ульяновка јаар апарып салзын деп сурады: беш беристе, јол јакшы, килбиреп калган.

Мен Марья Петровна јаар кайра көрүп турарымда, адам кыйгырды:

— Тутсан сен! Оозын ачып алдын!

Энем айдат:

— Отураар.

Је Марья Петровна кату сурады:

— Слер меге јартын айдаар: апарараар ба, јок по?

Адам сагалынын алдынан:

— Бисте апаратан кижі јок! — деп айдала, байагы агаштарга алдындагызынан тын адылып турды.

Марья Петровна бурулала, эжик јаар болды. Энем пладын јабынып, канайда ла болгон, онын кийиннен чыкты.

Уйатту деп, мен база санандым.

Энем ойто чугулду келди:

— Бар, эмди ле түргендеп јек! Мен тударым — деп айдала, мени ийде салып, катканын јанына отура берди.

Көрзөм, адам унчукпайт. Мен тура жүгүреле, пый-мамды кийдим. Атты түргендеп жектим, онон өскө адам токтодып салардаг маат жок.

Амыр турган беелерди чанакка жегип, будума өлөн-нөн салып, чанактын бажы жаар бийиркеп отуруп алала, оромло чанакту чыкырадып, көндүрө ле школ жаар бардым.

Күн тыг тийип турган, кар жаар көрөргө, кижинин көзи кылбыгып турган — жарыгы коркушту. Мен кош атту болгом, он жанындагы беде күзүңи шыңырап турды. Камчынын сабыла чанактын бажына согуп ла ийзен — мантадар болзо! — жаш малдар, жаңыс ла тударын бил.

Мен үредүчинин көзнөгинин алдына жортуп келдим. Көзнөктөн токулдадып ийеле, кыйгырдым:

— Аттар белен, Марья Петровна!

Бойум чанактын жанында меелейлеримди согуштырып турдум — меелейлер адамнын болгон, колдорум жаан немедий көрүнип турды — сыраңай ла жаан кижинин ошкош.

Марья Петровна эжиктен чыкты. Качан ол эжикти ачып ийерде, буу оноор ло чыгат, онын учун ол торт ло булуттардын ортозында немедий көрүнди.

— Бис кийинип алганча, келип жылынын ал — деп кыйгырды.

— Алдырбас, бис онойдо үренип калганыс — деп, мен айттым.

Чанактын жанында буттарымла тирсилдедип, шлейди жаап, сыгырып турдум. Же не? Он беш жашту, удабас эр једе беретен киж.

Олор чыккылап келгиледи: Марья Петровна да Митька. Ол бойунун Митьказын көзи де көрүнбес эдип ороп салган. Бастыра бойы плат, бөрүктин үстүнөн башлык кийген, өскө кижинин тонун кийип алган, онызы полго једип калган, бүдүрүлип, јолды да көрүп болбой келип јатты. Үредүчи дезе оны колунан јединип экелип јат. Ого дезе он үчүнчи јаш. Јайгыда бис оныла ойноп турала, согушканыс: мен оны токтоп салгам деп сагыжыма кирет. Оны онойдо ороп койгонына ол уйалып, башлыгын меелейле ача тартат, мен дезе онын будун өнөтийин өлөнгө сугуп, ярмакла јаап турум:

— Мынайда јылу болор.

Оног чанакка секирип чыгала, будумды туура эдип, кайа көрөлө:

— Атанарга јакарадаар ба? — дедим. Онойып јөл-ло шынгырай бердим.

Чанактын таманы чыкырап баратты — кар тоң, соок.

Ульяновкага јетире беш беристени, түрче ле өдүп келдибис. Марья Петровна Митькага айдып турды:

— Је сен калырабазан — салкын согуп, соокко алдыарың!

Мен дезе аттарга карын тың кыйгырып бараттым.

Ульяновкада олор ондогы үредүчиге айылдадылар, мен дезе таайымга бардым.

Күн ашкалакта меге элчи ийдилер — атаналыктар.

Ульяновканы ойдук јерде турган деп айдарга келижер. Айландыра чөл, јүс беристе кирези јерге јалан јайыла берген.

Таайым эжик јаар көрүп ийеле, айтты:

— Туку көр, каргаалар ыжык жерге жажынгылап жат, ол кардын үстүндө карарып отурулар, чөлдө шуурганга бастырдыг. Баратан болзо — түрген бар, айса болзо, озолоп өдө береринг.

— Кем жок, — беш ле беристе — деп айттым. Ырысту бол! — деп бөрүгимле жагып ийдим.

Аттарды жегип турганчам, үредүчи Митьканы ороп турганча, көрзөм — бороро бертир. Ичкеери жорторымда ла, тере тонунын өмүрлери ачылып калган, таайым удур келип жатты.

— Түнге удур барбаза кайдар! — деп, ол айтты. Эртен турага жетире артып калзагар кайдар.

Мен таайымнын айтканын үредүчи угуп ийбезин деп, удур кыйгырдым:

— Жакшы, мен энеме эзенди айдарым. Же! Алкыш болзын!

Оног капшай ырай берерге, аттарды эмеш согуп ийдим.

Бис жабыс жерден эмеш чыгып алдыс. Же мында, түс чөлдө, салкын согуп, аттардын төжүне карды үрдүрет. Бир минутка менин санаамга кирди: «Акыр, ойто бурулза кайдар?» Кенетийин, кем де кадап ийгендий: эр кичи болзо, жалтанбас эди; уулчакла жоруктаары бу мындый ине деп айдыжар, — экелип салган, кон. Турганы ла беш беристе ине. Аттарды чыбыктап ийеле, омок кыйгырдым.

— Эй, уйуктабаар! Кыймыктанаар!

Аттар канайда туйгактарыла тапылдадып турганын угуп турдум: онойдордо, жолды шуурган албаган

эмтир. Је јол кайда болгоны көскө көрүнбейт. Аттарды тын камчылап ийеле, бойумнын жүрегим тап этти: түбек боло бербезин.

Марья Петровна кийини жанымда пладын өткүрө айдат.

— Эмезе бурулзабыс кайдар, Колька? Сен сананып көр!

— Нени көрөтөн, турганы ла беш беристе. Слер коркубагар, отураар ла. — Онын тизезиндеги ярмакты жаап жаап ийдим.

Ульяновкадан беристе кирези јерде, јолдун јанында беш тура бар болгон. Мен оноор бурудым, ондо дезе кар күртелип, сырагај, кыр ошкош, чогулып калган эмтир. Мен ойто буруурга санандым. Көрзөм — орой. Кайра бурузам — уламаны сындыргадыйым. Мен оноор ло түртүриң бардым. Бойум чанактан түжүре калып, курумга јетире карда да болзом, кату үнүмле аттарга кыйгырып турдум. Олор туруп, эмеш тыныштарын серидип, база ла катап алды јаар јүткүгилейт.

Кар учуп турат, мениң аттарым јангыс јерде тепсенгилейт. Мениң кыйгыма ийт үрүп чыкты. Бажында кацавейкалу эмеген көрүнип келди. Туруп көрөлө, тура јаар кире берди.

Көрүп турзам: карды алыштыра мендебей эр улус келип јатты. Меге ачынчылу боло берди. Онойдордо, мениң бойумнын күчүм јетпес туру ине. Мен канча ла бар чагымла чанакты ийдип, аттарды камчылап, эр улус јууктагалакта кыймыктадып аларга санангам, је аттар тургулай берди. Олор јууктап келди.

— Тур, айдаба јүүлгек, чанагын алып ийер керек.

Аттардын чанагын алгылап ийди. Үредүчини ле Митьканы чанактаң түжүрип ийдилер. Төртүлөп чанакты кодоргылап алды — кандый неме дейзин!

— Мында конуп ал: жалаңда шуургандап јат.

— Кем јок, үредүчи канайдатан эди, бойы билзин, меге соодорго бош, јок! — деп айттым. Аттарды чанактадым. Колум тонот, кайыштар да тонуп калган, казыктый тургулайт. — Оноң мен атанып јадым — деп айттым.

— Јакшы болзун деп сеге айдып јадым — көр, ундуба: мен сени кычыргам, не-не боло берзе, менин түбегим болбос.

— Је не, барып јадаар ба? — деп кыйгырдым. Боожоны алып алдым. Марья Петровна отурып алды, мен јортуп, кайа көрдүм. Карыган өбөгөн јолдун ортозына туруп алган, меге кыйгырды.

— Бурул!

Меге салкын ажыра јүк ле арайдаң угулды. Аттар күүн-күч јок кыймыктангылайт. Бурулатан ба?!

— А, бойы билзин! Барар!—Мен камчыла аттарды согуп ийдим. Оноң ары мантада бердис. Мен кайа көрзөм, туралар да, чедендер де көрүнбейт — кийнибисти алагаш куйун алып барды.

Мен ичкеери ле мантаттым, оноң аттардын баскан јери јымжак билдирет, буттары дезе карга көмүлип турганы меге көрүнип турды. Мен аттарды токтодып, камчынын сабыла карды кадап көрдүм.

— Не? Не? — Марья Петровна кыйгырды. — Аза бергенис пе? Мен оноң ло коркуп тургам.

— Незин коркуйтан? Жол бу ла жадыры.

Камчы десе карга кабортозына јетире кире берди.

— Не, үргүлей бердигер бе? — Боожоны силке тарттым.

Аттар чеберленип јелгилеп баратты.

Мен көрүп турзам, тегериден кар јаап, оны салкын өрө учуруп, куйундалтып, мениг туралардагы ырай беретенимди сакыган немедий болды. Көрсөң, өчөшкөн неме чилеп, тук базып турганын.

Кенетийин мениг эдим соой берди: өлгөнис бу туру! Шуурган бисти тук басканы бу эмтир, јолдо болгонысты билип, шуургандап, өлтүрө шууруп койорго мендеп, улуп, капшайлап турган эмтир.

— Не? Не? — деп, үредүчи кыйгырды.

Мен эмди каруузын торт бербедим: «Не» деп не сураар? Не болгонын көрбөй туруң ба? Шуурган мекелеп, чакпыга кийдирип алган. Мен бойум да јүүлгек ине, көндүрө ле бого магтадып келгем. Эмди божоҗоны ол туру.

Кенетийин Митька бойунын үнүндий эмес, кандый да коркушту үнле огуруп чыкты:

— Кайра, кайра! Ой, кайра! Күүним јок! Керек јок! Кайра! — бойунын ороп салган кийимдеринде, курт чылап, тыйрындады. Энези оны тудат, ол чакпыланып, энезинен айрылып аларга албаданып, сөөктөрдөги неме чилеп сыктап, бойунын башлыгын јыртып турат.

Үредүчи ого:

— Митя! Митя! Чындап та болзо, не бу? Митечка! Оноң меге кыйгырат:

— Буру, ойто буру!

Мениң колум түргендеп, боожоны тарткыштай берди.

Салкын согуп, көзүм жаштанып, карла тунуп турды. Меге көстүн жажынаг да, бу Митьканын кыйгызынаг да ачу болуп турды, эмди ого үзеери энези кыйгырат: кайдаар оны буруйтан? Кайда ла көрзөң, түңей ле: кар ла кар. Ол өрө көдүрилип, шуургандалып, тегериге жетире куйундалат.

Кенетийин үредүчи меге энчейип келеле, сырангай ла кулагыма кыйгырып жат:

— Аттарды божодып ий, олор бойлоры барзын, олор бойлоры!

Мен боожоны бош салып ийдим. Эмди аттар бойлоры барып жат.

Үредүчи аттарга айдат:

— Адычактар! Көөркийлер! Көөркийлер адычактар! Бу не түбек болды?

Мен салкыннаг тескери бурулып, көрдүм: Митьканын ла үредүчининг үстүне апагаш-апагаш кар жаап салтыр, олор сырангай ла кардан жапшырып жазагандый эмтир. Көрзөм — мен база ондый ок. Эмди бисти кар көмө жаап шуургандап салар, оңон бис үчүни чанакта мынайда ла корчойо отуруп, тоңуп калганыбысты таап алар деп, мениң сагыжыма кирди. Онон карыган өбөгөн санаама эбелип турды: «Сени мен кычыргам, не-не боло берзе, мениң түбегим болбос». Же эмди түңей ле, кайдаар да једип болбозыбыс.

Онон кенетийин көрүп ийзем, бис јолго кирип келтирис. Же жаап көрзөм — бистинг ок чанактынг кезип

барган жолы болды. Аттар айланыжып турган эмтир. Же олор кайдаар бисти баштап апарар? Бойлоры да бисте бир ле недеде кирези турган, адам дезе олорды жангыс ла катап чанактап, волость жаар барып жүрген. Мен бир тудам өлөн ушта тартып алала, толгоп, чанактан түжүп, карга кийдире базып салдым. Онон база ла катап жолго чыгып келдис дезем, менин тол-

гогон өлөнгим бу жатты, шуургандап саларга жеткелек болды: онойдордо, мында жаңыс ла жерде айланыжып турган эптирис. Бу шуурганда жүс те беристе барарын, же кайдаар да једип болбозын: торт ло јердин үстүнде бистинг чанагыбыстан ла шуурганнаг башка неме де јок боло бергендий меге билдирди.

— Је не? Је не? — деп, үредүчи сурайт.

— Жаңыс жерде айланыжып турулар — кайдаар да баргылабайт, билгилебей јат — деп айттым.

Ол ыйлай берди.

Мен нени эдип салганымды мында ла билдим! Онын бажын базып салдым, бажын базып салдым. Керек болзо мен тогуп калайын, бажымнан ала шуургандап салзын! Түжүп алала, жүгүрип-јүгүрип барар күүнним келди.

Кенетийин Марья Петровна айтты:

— Алдырбас, бис мында конорыс. Айса болзо, күн ондолор. Не-не болзо, ончобыс кожо...

Онойдо токуналу айтты. Мында менинг санаама не де кире бергендий болды. Аттарды токтодып, түжүп алдым.

— Марья Петровна, слер Митькала экү өлөнгинг алдына кирип, јадып алыгар, мен слерди јаап салайын, киригер, килеп айдадым.

Өлөнгди ачып ийдим. Бойума түңгей эмезим, колум-будум, үнүм кандый да кату билдирип турды.

Көрзөм — ол мени угуп, Митьканы кожо алып, оноор кирип јат. Олор ондо корчойыжып алды. Мен олорды өлөңлө, ярмакла айландыра кымып койдум, кар дезе тургуза ла үстүнен шуургандап ийди, олор-

го ондо жылу деп мен билип жадым, олор менин балдарымдый, мен дезе адазындый болдум.

Эмди менин сагыжым кирип келген немедий болды. Салкын кулагыма үрүп турарда, мен бөрүгимди бир жаны жаар тартып ийдим. Онон мындый неме санаама кирди: мен ол туралардан келип жадарымда салкын сол кулагыма үрүп турган. Эмди он кулагыма үрүп турза — ойто кайра баратан жол болор, мен беристеден көп барбагам, онон көп болбос керек болгон: ол чедендер мында болор керек. Мен аттарды айдап, он кулагымды салкын жаар эдип алала, коштой бардым. Угуп турзам — Марья Петровна чанактаң нени де кыйгырат, үни, бир беристе жерден кыйгыргандый, жүк ле арайдаң угулат. Мен жууктап келдим:

— Слерге не керек? Кымып койойын ба?

— Чанактаң ыраба, Коленька, — ыраба, эркем, онын кийининде кирип жылынып аларын — деп айдат. — Аттарга кыйгырып тур, мен угуп турайын.

— Алдырбас, санаркабагар — деп айттым.

«Кем жок — менин ондогы улузым тирү эмтир» — деп санандым.

Көрзөм, аттар тургулай берди: кар дезе ичине жедип калган. Мен ичкеери бастым.

Бойум чанак жаар ла көрүп турум — таппай калбайын деп. Аттар баштарын көдүрүп алган, мен жаар көргүлөп турды. Көрзөм, ондо кар там ла жаандап турды. Мен араай салкын жаар бурулдым. Бу күрт салып койгон жерди эбире жортойын деп санандым. Качан деревне жаар бурузам, удур коркушту шуургандап турды. Көрүп турзам, деревне жаар өдүп болбос. Салкын-

нын кийининен, сол јаны јаар буруза, ондо Емельянка болор керек, мында јети беристе. Мен салкынды ээчиде бардым, кар астай бертир — бис төнгө чыгып келген эптирис — салкын карды учурта берген.

Мен ичкеери барып, оног ойто ло аттарга келип турдум. Онын кийининде үйгенинен јединип алдым. Аттарла коштой баскамда, озор мен јаар јылу тынышла тынгылайт. Бис кырла барып јадыбыс деп, мен билип турдум, мында дезе јуука, јууканын ары јанында Емельянка. Ат дезе менин ийинимди ажыра бажын салып алала, ойто катап албай, тыг тудуп турды. Мен сагыжымда айдып турдум: «Мында, мында Емельянка», мында болгоны чын деп, бойумды бүдүндирерге, төгүнеле камчынын сабыла ичкеери уулап турдум.

Мен атла коштой келип јадала, бис бир чактын туркунына келип јадыс, кандый да Емельянка јок, бис сыраңай ла јарты јок јерде айланыжып турубис деп, кенетийин меге билдирди. Мында Марья Петровна бажын чыгарып келди:

— Кайда, сен кайда, Коля, Коленька? Ненин учун унчукпай турун? Унүн бер! Келип јылынып ал, мен чыгайын — деп, үредүчи кыйгырды.

— Не? Не? — деп, мен кыйгырдым. — Отураар, меге кем јок.

Ол не ле де јангып турды:

— Кий, башлыкты кийип ал, Николай!

Ол мени Николай да деп айдарда меге кайкамчылу деп билдирбеди. Митьканын башлыгын чечип алган эптир.

Мениң санаама база ла катап эбелди: «Емельянкага једип болбозыбыс ине! Мен слердин бажыгарды бастым!» Оноң башлыкты албаска санангам, меге ончозынан озо тонуп калар керек. Олор ло тирүге арттан болзо.

Ол дезе кыйгырат:

— Ал, оноң башка чачып ийерим!

Көрзөм, чачып ийгедий турды.

Мен алып алала, оронып алдым. Тонуп баратсам, ойто берип ийерим. Емельянка јаар буруп көрөргө сананып алдым. Эмди ол эмеш ле қийинибисте болгодый эди. Оноң карга, суу јаар түшкен чилеп, түже бердим. Кенетийин эдимниң соогы јайылды, бастыра бойум калтыражып, торт ло согулужып турдум, бир де неме эдип болбой бардым, бу калтырууш мени бир кичинектен үзе согуп салар болбогой деп санандым. Мында соокко тонуп калатан эмтирим. Меге мындый өлүм келер деп кем билген? Сырангай ла тегин јерге өлүп калатан эмтирим, ондый да болзо, кайра барбазым. Онойып база бир јаны јаар бардым. Бойум тудуш ла чанак јаар кайра көрүп турдум, аттар мен јаар көргүлейт. Көрзөм, мында кар ас эмтир, будумла тееп көрдүм. Кенетийин будум кайдаар да түжүп, бастыра бойум карануй јерге түже бердим. Мен эмдининг де үстүнде турдум, шуурган бажымнын үстүнде јүк ле угулып, шуулап турды. Кижининг сөөгин јууйтан орого түшкендий болдым.

Мен сыймап көрзөм — ичи тапчы, айландыра курч таштар болды. Колодецке түшкен эмтирим деп ондодым. Бистинг улус колодецти терең казып јат. Чичке-

чек, сыраңай ла труба ошкош, оноң кижн тўшпезин деп, айландыра таштар салгылап јат.

Мен бастыра бойум калтыражып турдум, соок ўзе тартып бараткандый, ончозы божогон деп сананып алдым, мында тонуп калайын, мени кар базып салзын. Ыйлап, мында ўлўп каларым, озор эртен турага јетире канайып-канайып, байла, тирў арткылар.

Корчойып алган отурум. Мен канча кирелў мынайда отурганымды билбей турум. Оноң калтыраарым токтоп, меге ородо јылу боло берди... Кенетийин менин сагыжыма не де кире конды! Менин кўзўме, канайда аттарды, чанакты кар кўмў шуургандап салганы кўрўнди — ондо дезе Митька ла Марья Петровна. Чыгар керек, чыгар! Мен таштарды ўрў тырмактандым, буттарым эки башка, колдорымла тырмактанып турдум. Калганчы чагымла чыгып алала, карга чалкойто јада бердим.

Шуурган шуурулуп, кар кўбўктелип учуп турды.

Мен туруп чыктым, јанымда бир де неме јок болды. Мен јўгўрдим — чанак та јок. Таппай калдым, эмди божогоны ла ол, мен јангыскан. Кар јапшынып, согулып турат. Шуурган оноң тын, чугулду кўдўрилип, эки алтам јерде бир де неме кўрўнбейт.

Мен канча ла бар ўнўмле кыйгырдым, бир де ўзўги јоктон, тиземе јетире карда туруп кыйгырдым:

— Гей! Го! Ага! — Бастыра ўнўмле кыйгырып ийеле, кардын ўстўне јыгыла бердим, керек болзо кар кўмўп салзын — божогоны ол.

Оноң тыныш алынып угуп турзам, мында ла, кулагымнын јанында, угулды:

— Ау! Николай!

Мен чек ле тыркыража бердим: бу меге мынайда билдирип туру... Мен коркуганыма алдындагызынан тын алгырдым:

— Го-го!

Мында көрүп турзам: чанак, аттар ап-апагаш кар-ла жапшынып калган турулар, Марья Петровна кажай-ып калган кийимдү, өчөмүк көрүнди. Салкын онын эдегин элбиредип турды. Мен тургуза ла ондонып келдим.

— Чанакка отурыгар, атаналыктар — деп айттым.

— Сен барбазан, керек жок!—деп, ол кыйгырат.— Чанак жаар канайып-канайып кир. — Бойун көрзөм, салкынга жүк ле арайдан туру.

—Чыгыгар, барарыбыс. Мен билерим, бис жуук. Ол туруп жат.

— Кир, ондо Митькага да жылу болор, мен ба-зып жүрүп, тонбозым — деп, мен айттым. Оны чанак жаар ийттим.

Ол барды. Мен база ла кыймыктандым. Меге чын-дап та айылдар жуук деп билдирди, эмдиле, эмдиле кайдаар-кайдаар једип келерис. Шуурганды өткүре көрүп турзам: бистин алдыбыста бийик, апагаш стол-молор туру. Онон алдыбыста ыраак кижн келип јат. Башлыгы содойып көрүнөт.

Мен кыйгырдым:

— Таай! Таай! Гей, таай!

Марья Петровна чанактан бажын чыгарып келди.

— Таай! Мен аттарды токтодып ијеле, ого уду-ра жүгүрдим. Мынызы эки алтам кирези јерде, бажын

курч эдип јандап салган столмо болды. Ол меге ыраак деп көрүнген.

Мен аттарды кычырарымда, олор мен јаар, ийттер чилеп, једип келгиледи.

Мен бу столмонун јанында турдум, онойып кайдаар да једип келдибис деп меге билдирди. Атка јөлөнүп аларымда, ол эмештен калтырап турган эмтир. Мен онын конжсорун сыймап, өлөн бердим деп сананып алдым. Чанактан бир тутам өлөн јулуп алала, колумнан ла аттарга бердим. Олор ичкеери тартынарда, мен јаш аттын буды канайда тыркыражып турганын көрүп ийдим: арып калган. Колун алды јаар бош салып ийгенде, тизези онын тыркырап турат. Мен олорго өлөнди берип ле турум: салкын учурбазын деп, эдегеме салып алала, тудуп турум. Олордын чагы чыга берзе, бастыра керектин божогоны ол болор. Мен олорды азырап ла сыймап турдум. Онон таайымнын берген эки тегерик калажын чыгарып алдым. Олор таштый, тонуп калган. Мен колумда тудуп турарымда, аттар тиштериле тиштеп сындыргылайт, көрзөм — мен коомой тудуп турганыма чугулдангылап турган ошкош.

Ондо бис бир эмеш турдубыс. Чанак јаар кайра көрзөм — оны шуургандап салтыр, эмди кар үстүнөн ажыра согуп јат.

Мен бир атты јүк ле үйгенинен ала койорымда — экүлези нак тарта берди, бир де неме айтпадым. Олордын ортозыла базып, уламадан тудунып алала бардым. Мен оларды айдабай јадым — бойлоры ла билзин, баратан ла болзо. Бойум бир де неме сананбай турдум.

жангыс ла бис үчү барып жадыбыс деп билерим: мен, аттар. Олордын канайда албаданып тартып турганын угуп турум. Чанак жаар көрбөй дө жадым, сураарга да коркуп жадым.

Кенетийин менинг алдымда стене тура берди, арайдан ла уламала түртүлбедис. Бис үчүлебис тура түштис...

Мен кыймыгы жок тура бердим. Түжүм эмеш пе? Камчынын сабыла түртүп ийдим — чеден! Пыймамла тееп ийзем — чеден, досколор! Менде не де күйе бергендий болды.

Мен чанак жаар:

— Марья Петровна! Жедип келдис!

— Кайдаар?!

Митька чанактан тоголоноло, оролып, энезининг кийининенг кыйгырат:

— Кайдаар, кайдаар?

— Кем оны билер! Жедип ле келген болзобыс болор!

ЧИВНИНГ АЛДЫНДАГЫ КРУЖКА

Уулчак сеткечекти—өөрүп салган шүүнди—алала, көл жаар балык тударга барган.

Ол озо баштап көк балык тудуп алды. Көпөгөш, жалтыркай, кызыл канатту ла тегерик көзүчөктү болгон. Көзүчеге — сыраңай ла топчы ошкош. Балыгаштын куйругы десе — сыраңай ла торкодый: чаңкыр, чичкечек, алтын жолдорлу. Уулчак кичинек, жукачак шили алып алды. Көлдөн кружкага суу сузуп алала, мен балыктаганча жүзүп жүрзүн деп, балыкты ого бождоуп ийди.

Чибинин алдына тургузып салала, бойы онон ары барды. База бир балыгаш тудуп алды. Жаан балыгаш — сабар кирези болор. Балыгаш кызыл, канаттары апагаш, оозынан эки чарак сагал сарбайып калган, эки жанында кара жолду, арказында десе кара көс ош-кош тегериктү болгон.

Балыгаш чугулданып, тыйрындап, уштуларга албаданып турган, уулчак десе оны капшай ла кружкачак жаар — чачып ийди! Онон ары жүгүрүп барала, база балыгаш тудуп алды — мынызы торт кичинек. Онын жааны томоноктый ла, балыгаш жүк арайдан көрүнүп турды. Уулчак балыгашты куйругынан араай, араай тудуп, оны кружка жаар чачып ийди — онызы сырагай көрүнбей калды. Бойы онон ары жүгүрди.

«Акыр ла сакып ал, жаан карась тудуп аларым» — деп сананды.

Мынан эмеш ыраак, кулузыннын ортозында суугуш бойунын балдарыла жаткан. Балдары жаанай берген, бойлорына учатан ой келди. Онойдордо, сугуш балдарына айдат:

— Кем эн ле озо балыкты тудуп алза, ол жакшы бала болор, жангыс ла кенетийин ала койоло, ажырып ийбегер: кадалгакту балыктар бар — темдектезе, ёрш. Экелеле, көргүзеер. Кандый балыкты жиир, кандыйын чачып ийерин мен бойум айдып берерим.

Балдары бастыра жаны жаар учуп, эжинип жүргүлей берди. Бирүзи эжинип, ончозынан ыраак жүре берди. Жаратка чыгып, кактанып ийеле, жайканып барды. Жаратта балыктар журтап жадыры эмеш пе? Онон көрүп

турза — чибичектин алдында кружка туру. Кружкада суу. «Кайда көрүп ийейин».

Балыгаштар сууда ары-бери жүзүжип, тыйрындажып, түртүлгилеп турды, чыгар жери жок — айландыра шили.

Суугуштын балазы барып көрзө: балыгаштардын жакшызын! Сыранай ла жаанын тудуп алды. Капшай ла энези жаар болды.

« Мен байла ончозынан озо келерим. Мен балыкты эң ле озо туттум — мен жакшы бала».

Балыгаш кызыл, канаттары апагаш, оозынан эки чарак сагал сарбайып калган, эки жанында кара жолду, арказында десе кара көс ошкоч тегерик темдектү болгон.

Суугуштын балазы канадыла талбандадып, жаратты жакалай энезине чике уча берди.

Уулчак көрүп турза — жабыс, бажынын үстүле, оозында балыгашту суугуш учуп баратты, узун, сабарча, кызыл балыгаш эмтир.

Бар жок үнүле уулчак кыйгырды:

— Бу менин балыгажым! Суугуш-уурчы, эмди ле бер!

Колула жагып, коркушту кыйгырды, керек десе бастыра балыкты да коркутты.

Суугуштын балазы коркуйла: «Кря-кря! Кря-кря!» деп кыйгырып, балыгажын салып ийди.

Балыгаш көлгө эжинип, сүүнип, терегине канаттарыла жүзүп, айылы жаар жана берди.

«Куру тумчугымла энеме канайда жанатам» — деп,

суугуштын балазы сананала, кайра бурулып, чибичектин төзи жаар учты.

Көрүп турза — чибичектин алдында кружкачак туру. Кичинек кружкачак, кружкада суу, сууда — балыгаштар.

Суугуштын балазы жүгүрүп барала, балыгашты капшай ла тудуп алды. Алтын куйрукту, көпөгөш балыкты. Онызы көпөгөш, — жалтыркай, кызыл канатту ла тегерик көзүчөктү болгон. Көзүчеге — сырагай ла топчучак ошкош. Балыгаштын куйругы десе — сырагай ла торкодый: көгөлтирим, чичкечек, алтын жолду.

Суугуштын балазы бийик учуп, энези жаар түргендеди.

«Же эмди ле кыйгырбазым, оозымды ачпазым. Бир де катап алаатыганым болгой.

Энези бу ла көрүнүп келди. Сырагай жуук, бу тужунда энези кыйгырды:

— Кря, нени экелип жадын?

— Кря, бу көпөгөш, алтын балыгаш.

База ла катап оозын ачып ийерде, балыгаш десе — чоп — эдип суу жаар түже берди! Алтын куйрукту, көпөгөш балыгаш. Куйругыла тыйрындадып, жүзүп, жүзүп түби жаар жүре берди.

Суугуштын балазы ойто бурулып, чибининг алдына учуп келеле, кружка жаар көрзө, ондо кичинек балыгаш жүрү, томоноктон до жаан эмес, ол жүк ле көрүнүп турды.

Суугуштын балазы сууны чокуп ийеле, канча ла бар күчүле ойто айылы жаар учты.

— Сенин балыгажын кайда?—деп, суугуш сурады. — Бир де неме көрүнбейт.

Балазы унчукпайт, оозын да ачпайт. Бойы десе сананат: «Мен сүмелү! Көрзөн, мен кандый сүмелү! Ончозынаг сүмелү! Унчукпайдым, оног өскө оозымды ачып ийзем — балыгашты бождоуп ийерим. Эки катап тўжүргеним болор».

Балыгаш десе оозында кичинек томоноктый согулуп, тамагы жаар барып жат. Суугуштын балазы коркуды: «Ой, эмди ле ажырып ийер ошкожым! Ой, ажырып ийдим ошкош!»

Карындаштары учкулап келди. Кажызында ла бир балыгаштанг. Ончолоры энезине жүзүп келгилейле, тумчуктарын сунгулайт. Суугуш байагы балазына кыйгырат:

— Же, эмди сен көргүс, нени экелдин!

Балазы оозын ачып ийерде, балыгаш десе жок болды.

ЖАЛТАНБАС СУУГУШ

Күнүн ле эртен тура айылдын ээзи үй кичи суугуштын балдарына табактарга толтура ооктоп салган жымыртка чыгарып беретен. Табакты кичинек чук агаштардын жанына тургузып салала, жүре беретен.

Суугуштын балдары табактарга жүгүргилеп келгенде, садтан кенетийин жаан аспан учуп келеле, олордын үстүнде айланыжып, коркушту тыг чатылдап туратан. Оног коркуп калган суугуштар качып, өлөнгө жажынгылайтан. Аспан олорды ончозын тиштеп койор деп, олор коркуп туратан.

Ачап-сыйап аспан табакка отуруп, курсактан амзап көрөлө, оноң уча беретен.

Онын кийининде суугуштын балдары кере түжүне табактарга жууктабайтандар. Олор аспан база ла катап учуп келер деп, коркуп туратан.

Энгирде айылдын ээзи үй кижиге, табакты аларга келгенде, айдатан: «Байла бистин суугуштар ооруй берген болор, ненин де учун олор бир де неме жибей жат».

Суугуштын балдары күнүң ле энгирде уйуктаарга куру жадат деп, ол билбеген.

Бир катап суугуштын балдарына айылдап, олордын айылдажы, кичинек суугуш Алёша келди.

Качан суугуштын балдары ого аспан керегинде айдып берерде, ол каткырды.

— Же жалтанбастар ла болгон эмтиреер база! Мен жаңыскан ол аспанды сүрүп ийерим. Акыр, слер эртен көрөригер.

— Сен мактанып жадын — деп, суугуштын балдары айтты. — Эртен сен ончозынан озо коркуйла, жүгүре береринг.

Эртенгизинде, эртен тура, айылдын ээзи үй кижиге алдындагызы ла чылап, ооктоп салган жымырткалуу табакты жерге тургузып салала, жүре берди.

— Же көрүгөр — деп, коркубас Алёша айтты, — эмди ле слердин аспанаарла согу жарым.

Ол мынайда айдып божоордо ло кенетийин аспан чатылдап, сыраңай ла табактын үстүне учуп келди.

Суугуштын балдары кача берерге санангандар, же Алёша коркубады.

Аспан табакка келип отургалакта, Алёша оны тумчугыла канадынан келип тутты. Ол жүк ле арайдан айрылып, сынып калган канатту уча берди.

Онон ло бери ол садка качан да учуп келбес болды, суугуштын балдары десе күнүн сайын тойо ажангылап алар болды. Олор жангыс та бойлоры жип турган эмес, оларды аспаннан айрып алган учун, жалтанбае! Алёшаны да күндүлөп тургулайтан.

Т А А И

Акалу-сыйындуда колго үредип салган таан бар болгон. Ол колдон ажанып, арказын сыймаза, чочубайтан, жайым учуп жүрөле, ойто кайра једип келетен.

Бир катап сыйыны јунунып турган. Ол колунан жүстүкти уштуп, јунунар јердин үстүне салып койоло, самынла жүзүн самындады. Качан ол самынды јунуп ийеле — көрзө: жүстүк јок! Јүстүк кайда? Ол аказына кыйгырды:

— Јүстүкти бер, ачындырба! Ненин учун алган?

— Мен бир де неме албагам — деп, аказы айтты. Сыйыны оныла чугулдажала, ыйлай берди.

Јааназы угуп ијди.

— Слерде мында не болуп јат! — деп ајдат. — Кайда менин ачкамды беригер, эмди ле мен ол жүстүкти таап аларым.

Ончозы ачка бедиреп тап эттилер — ачка база јок.

— Јангы ла столдын үстүне салып койгом — деп, јааназы ыйлады. — Ол кайда баратан? Мен эмди ијнени канайып саптайтам?

Уулчакка кыйгырды:

— Бу сениң керектерин! Жаанангла не керек бери-
жип жадын?

Уулчак чукулданала, турадаг чыгара жүгүрди. Көрсө—тураның үстүндө таан учуп жүри, оның тумчу-
гуның алдында не де мызылдайт. Жазап көрүп турза —
бу ачка эмтир! Уулчагаш агаштың ары жанына жажы-
нып алала, көрүп турды. Таан тураның үстүне отуруп,
кем-кем көрүп туру эмеш пе деп, арыктады, оноң ачка-
ны тумчугыла тураның үстүндеги тежикке сугуп
турды.

Жаанак кирнестеге чыгып келеле, уулчакка айдат:

— Айт, мениң ачкам кайда?

— Тураның үстүндө! — деп, уулчак айтты.

Жаанак кайкай берди. Уулчак дезе тураның үстүне
чыгып, тежиктен жааназының ачказын чыгарып келди.
Оноң ок жүстүкти чыгарып келди. Оның кийининде
шиличектер чыгарып, жүзүн башка көп акчалар да чы-
гарды. Жааназы ачкага сүйүнип турды, сыйыны дезе —
жүстүгине, оноң аказына айтты:

— Сен мениң жаманым ташта, мен сени алган деп
санангам, учунда таан-уурчы алган эмтир.

Аказыла жөптөжип алдылар.

Жааназы айтты:

— Бу ончозы омор, таандар ла сагыскандар. Не ле
жалтыраза, ончозын апарар.

КИЖИ - КИЙИК КЕРЕГИНДЕ

Мере он эки жаш болгон, мен школдо үренип
тургам.

Бир катап переменде мениң нөкөрим Юхименко жууктап келеле, меге айтты:

— Мен сеге кижикийик берейин, аларын ба?

Мен бүтпедим — ол меге кандый-бир немени кокурлап, көзүнең торт ло чедирген чачылгадый эдип ийеле, айдар: «Бу сеге кижикийик». Жок, мен ондый эмезим!

— Же, билерим — деп, айттым.

— Жок, чып ла чын — деди. Тирү кижикийик. Ол жакшы. Оны Яшка деп адап жат. Адам чугулдап жат.

— Кемге?

— Яшка ла меге эмей база. Кедери апар, кайдаар апаратан эдинг — деп айдат. Мен сананзам, сеге берсе, ончозынан артык болор.

Уроктын кийининде бис ологорго бардыс. Мен эмдиге ле жетире бүтпей тургам. Менде тирү кижикийик чын ла болот эмеш пе деп сананадым? Ол кандый бүдүмдү деп, тудуш ла сурап турдум. Юхименко айдат:

— Көрөринг. Коркуба, ол кичинек.

Кижикийик чып ла чын кичинек болгон. Тамаштарына туруп алганда, жарым да аршиннан бийик эмес. Жүзүчеге жуурылып калган, карыган кижинин жүзи ошкош, көстөри шулмус, жалтырап турат. Онын түктери жеерен, тамаштары десе кара. Сыраңай ла кара перчатка кийип алган кижинин колы ошкош. Ого көк желтке кийдирип салган болды.

Юхименко кыйгырды:

— Яшка, Яшка, мен нени де берерим, кел!

Колун карманына сукты. Кижикийик: «Ай, ай!» деп унчугала, Юхименконунг колуна эки калып, чыгып

келди. Ол оны тургуза ла койуны јаар шинелине сугуп ийди.

— Бараак — деп айтты.

Мен бойумнын кӱстӱриме бӱтпей турдум. Бис бромло барып, койуныбыста мындый саг башка неме апарып јатканыбысты бир де кижиде билбес.

Юхименко јолой меге неле азырайтанын айдып турды.

— Нени ле јиир, ончозын бер. Татуны сӱӱп јат. Конфетка, чай сӱӱп јат, жаңыс ла суйук, тату болзун. Сен сахарды чайга салып берип тур. Эки болчоктон. Чайнап јиирге бербе: сахарды јип салар, чайын дезе ичпес.

Мен ончозын угуп, сананып турдум: мен ого ӱч те болчокты кысканбазым, ондый эрке, сырангай ойунчык кижиде ошкош немеге. Онын куйругы јок деп, мында менин сагыжыма кирди.

— Ненин учун сен, онын куйругын сырангай ла тӱзӱне јетире кезип салган? — деп айттым.

— Ол макака, олардо куйрук ӱспӱй јат—деп, Юхименко айтты. Бистин айылга једип келдибис. Энем ле кызычактар ажангылап отурган. Бис Юхименколо экӱ цинельдӱ ле кирдис. Мен айттым:

— Бисле кожо кем бар, айдыгар!

Ончозы кайра кӱрдӱлер. Юхименко шинелин ачып ийди.

Бир де кижиде, нени де аайлагалакта, Јашка Юхименкодон энемнин бажы јаар калып, будучактарыла тебишип — буфет јаар болды. Энемнин тарап салган чачын ӱрбейтип ийди.

Ончозы туруп чыгала, кыйгырышты:

— Ой, кем, бу кем?

Яшка буфеттин үстүндө отуруп алала, жүзүн кубултып, мачылдап, тиштерин ырсайтып турды.

Юхименко эмди ле энем адылар болор деп коркуп, капшай ла эжик жаар болды. Олор дезе Юхименко жаар көргүлебей де — ончозы Яшканы ајыктап турды. Кенетийин кызычактар жагыс үнле чөйө айткылады:

— Кандый жараш!

Энем дезе чачын ла жазап турган.

— Мыны кайдан экелдин?

Мен кайа көрзөм, Юхименко јок болды. Онойдордо, мен ээзи болуп артып калган эмитирим. Кижикийикле канайда эрмектежерин билетен кижик болуп, мен көргүзип берерге санангам. Онойып колумды карманыма сугуп, байа Юхименко чилеп кыйгырдым:

— Яшка, Яшка! Мен нени де берерим, кел!

Ончозы сакыгылап турды. Яшка дезе көрүп те салбай, бойунын кара тамаштарыла араай-араай тырмаһнып отурды.

Яшка энирге јетире төмөн түшпеди: буфеттин үстүнен эжиктин бажына, оног шкаф жаар, шкафтан печке жаар уламдап калып јүрди.

Энирде адам айтты:

— Оны түнде онойдо артыргызарга јарабас.— Ол айылдын ичин өрө-төмөн собурып салар.

Яшканы тудуп аларга санандым: мен буфет жаар— ол печке жаар. Мен оны оног щёткала — ол час жаар калыыр. Час јайканала, тура берди. Яшка дезе качан ок көжөгөдө селбектенип турды. Оног картина жаар

болды, картина кыйындала берди, Яшка илип салган лампа жаар калыыр болор деп, мен коркуп турдум. Же мында ончозы жуулыжып келеле, Яшканын кийининен ары сүрүштилер. Оны мечикле, катушкала, серенкеле адып, учу-учунда толук жаар кыстап алдыс.

Яшка стенеге жапшынып алала, тижин ырсайтып, тилеле чатылдадып турды — онызы коркудып турганы. Оны платла бүркей жаап, ороп, күлүп салдылар. Яшка тырмактанып, кыйгырып турды, же удабай, жагыс ла бажы көрүнүп тургандый эдип, ороп салдылар. Ол бажын булгап, көзүле типилдедип, ачынганына эмди ле ыйлап ийерге тургандый отурды.

Оны жаантайын ла түнде ороп турбас ине! Оноң адам айтты:

—Буулап салаар. Жилетказынанг—столдын будуна.

Мен бууш экелеле, Яшканын белиндеги топчуларды сыймаштап таап алала, буушты петелькадан өткүрүп, бек буулап салдым. Яшканын жиледи белинде үч топчула топчуланып турган. Оноң мен Яшканы ороп ло салган бойунча столдын жанына экелип, буушты столдын будуна буулайла, ол ло тушта платты чечтим.

Канайда ол калыбады дейдигер! Же буушты канайып үссүн! Онойып кыйгырып, чугулданып, полго кунукчылду отура берди.

Мен буфеттен сахар алып алала, Яшкага бердим. Ол кара тамажыла болчок сахарды ушта согуп, жаагына сугуп алды. Оноң улам онын бастыра жүзи чыйрыйыжа берди. Мен Яшканын тамажын сурадым. Ол меге бойунын колун чөйө тутты.

Мында мен онын кара тамаштарын кандый жараш деп көрүп турдум. Торт ло ойунчык кол ошкош. Мен тамажын сыймап, сананып турдум: — сырагай ла балачак ошкош. Онын алаканын кычыкайлады. Яшка десе колун суура тартып — кенетийин, менин жаагыма кыч этирди. Онон мен көзүмди де жумгалагымда — ол столдын алды жаар сурт эде берди. Оndo отурып алган тижин ырсайтып турды. Балачак болзон база!

Же мында мени уйуктазын деп ийдилер.

Мен Яшканы бойумнын орунымга буулап койорго санангам, же онойдо эдерге меге бербедилер. Онын кийининде Яшка нени эдип жат деп, улам ла тындап, ого кыйалта жогунан орун эдип берер керек, ол улус чылап уйуктап, одеялоло жабынып, бажын жастыкка салып турзун деп сананып жаттым. Онойып жадала, уйуктап калдым.

Эртенгизинде эртен тура жүгүрүп, кийинбей ле — Яшка жаар болдум. Же ол армакчыда жок болды. Армакчы ла буулап салган жилет жатты, кичи-кийик десе жок эмтир. Көрсөм — кийининдеги үч топчы — ончозы чечилип калтыр. Ол бу мыны чечип, жиледин армакчыга артызып койоло, бойы десе кача берген. Мен туранын ичинен бедиредим. Жылагаш буттарымла ма чылдадып турдум. Кайда да жок. Коркуй бердим. Кайнаып кача берген ол? Бир де күн болбогон, онон алзан! Мен шкаф жаар көрдүм, печке жаар — кайда да жок. Тышкаары кача берген эмтир. Тышкаары десе соок — көөркий тонуп калатан эмтир. Бойума да соок боло берди. Онын учун кийинерге жүгүрө бердим.

Кенетийин көрүп турзам — мениң ок орунымда не де кыймырап турды. Одеяло кыймыктанып жат. Мен керек дезе чочуй бердим. Көрзөң ол кайда! Ого полдо соок боло берерде, ол качып, мениң оруныма келген ошкош. Одеялонунг алдында кирип алган. Мен уйуктап, бир де неме билбегем. Яшка уйку өткүрө самаарып, качпай, колго келип турган, мен ого көк жилетти катап ла кийдирип бердим.

Качан чай ичерге отураарыста, Яшка столго калып чыгала, ары-бери көрүп, тургуза ла сахарницаны таап, колун чөйүп — эжик жаар калып ийди. Ол сүрекей жеңил калып турган, онын калыганын көргөндө, торт ло учуп бараткан немедий. Кижикийиктинг буттарында сабарлары колундагызындый ок, онын учун Яшка буттарыла да тудунар аргалу болгон. Ол кемнинг-кеминг койнунда бала чылап отуруп, колдорун бош салып алала, будула столдон нени-нени тартып туратан.

Бычакты алып тудунып алала, секирип те туратан. Мынызы дезе, оноң бычакты айрып аларга турза, качарга күүнзеп турганы болгон. Яшкага стаканга чай уруп бердилер. Ол стаканды көнөк чилеп кучактанып алала, ичип ле мычылдадып турды. Мен сахарды да кысканбадым.

Качан мен школго барарымда, Яшканы эжиктинг тутказына буулап салдым. Бу тужунда оны буушла белин ороп, уштулып болбогодый эдип, буулап салдым. Мен школдон жанып келеле, эжиктеги турадан Яшка нени эдип турганын көрүп ийдим. Ол эжиктинг тутказында селбектенип алган, карусельдеги чилеп, жайканып турды. Эжиктинг жаагынаң ийдингенде, сте-

неге једе берет. Будула стенеден тебингенде, ойто келип турат.

Мен урокторым үренерге отураарымда, Яшканы столдын үстүне отургузып салдым. Ого лампанын жанында жылынып отураарга сүреен жарап турган. Күнге жылынып отурган карыган өбөгөн чилеп, ол үргүлөп, жайканып, мен пероло чернила жаар чокугамда, жумулып бараткан көстөриле көрүп отурды. Бистинг үредүчи кату кижиге болгон, онын учун, мен страницаны ару эдип чийип салдым. Уймап ийбеске, промокать этпедим. Кургазын деп артызып салдым. Келеле көрзөм: Яков тетрадьтын үстүндө отуруп алган, сабарын чернилага уймап, арбанып, менин чийгенимнин үстүне, чернилала журап отуру. Сен жыдыган тагма! Мен ачурканганыма арай ла ыйлабадым. Яшка жаар тап эттим. Кайдан тудуп алатан эдинг! Ол көжөгө жаар болды — бастыра көжөгөни чернилала уймады. Юхименконын адазы Яшкага ла уулына мынын учун чугулданган туру ине...

Бир катап менин де адам Яшкага чугулданды. Ол бистинг көзнөктинг алдында турган чечектерди үзүп салды. Бир жалбыракты үзүп алала, берижип турды. Адам Яшканы тудуп алала, сойгон. Онон жаргызына, оны туранынги үсти жаар чыгатан тепкишке буулап салды. Ол чичкечек тепкиш болгон. Жалбак тепкиш десе турадан төмөн түшкөн.

Эртен тура адам ишке барып жаткан. Кийимин арчып, шляпазын кийип алала, тепкишти төмөн түжүп баратты. Тырс этти! Штукатурканын балкажы түшти. Адам токтой түжеле, шляпазын кактап алды.

Өрө көрзө — кем де жок. Онон ары барып жадарда — база ла катап бир болчок черет сырангай ла бажына келип түшти. Бу не мындый?

Яшканын мынайда кылынып турганы меге тууразынан көрүнүп турган. Ол стенедег черет кодорып алала, тепкиштин кырына салып, бойы десе тепкиште сырангай ла адамнын бажынын үстүне жажынып жадып алган. Адам барып ла жадарда, Яшка штукатурканы будула араай тееп, сырангай ла адамнын шляпазынын үстүне ийдип ийет — мынызы адам оны соккон учун, өчүн алып турганы.

Же качан сырангай ла кыштын бойу баштала берерде, трубада салкын сыгырып, көзнөкти кар бүркеп ийерде, Яшка кунукчыл боло берди. Мен оны жылыдып, бойума жаба кучактанып турдум. Яшканын жүзүчеге кунукчыл ла салактууш боло берди, ол кынзып, меге жапшынып турды. Мен оны койуныма сугуп аларга санандым. Яшка ондо тургуза ла эптеже берди, ол тамажыла торт чамчага жапшынып калды. Ондо онойдоло уйуктады. Бир кезикте тонумнын алдында тынду бар деп ундуп, столго жөлөнүп ийгемде, Яшка тамаштарыла тургуза ла кабыргамды тырмап, чеберленип жүр деп, темдек беретен.

Бир катап амыраар күнде кыстар айылдап келди. Ажанарга отурдыбыс. Яшка койунымда тым отурган учун, ол бир де кичинек билдирбей турды. Учунда биске конфеттер үлеп бердилер. Мен баштапкызынын чаазынын ачып баштаарымда ла, кенетийин менин койнумнан желбер кол чыгып келеле, конфетти алып, кайра болды. Кызычактар коркуганына чынгырыжып

ийди. Яшка дезе, чаазын шылырап турганын угуп, конфеттер јип јатканын билип ийген. Мен кызычактарга айдып јадым: «Бу менин үчүнчи колум, конфетле узак беришпеске, мен бу колумла конфетти көндүрө ичим јаар сугуп јадым», је мынызы кижикийик деп, ончозы сезип ийдилер, куртканын алдынан конфетканын кајырап турганы угулуп турды: мен ичимле чайнап турганымдый, Яшка ондо кемирип ле мачылдадып турды.

Яшка адама узак чукулданып јурди. Учунда конфеткадан улам најаылаштылар. Менин адам ол өйдө таңкы тартарын таштап, портсигарында папиростын ордуна кичинек конфеттер алып јүргөн. Күнүн ле сайын ажанып алган кийининде, портсигардын тыгыш какпагын јаан сабарынын тырмагыла ачып, конфеттер чыгарып турды. Яшка ол өк мында једип келген турат: тизезине отурып алган сакып — чөйүлип отурат. Адам бир катап Яшкага портсигарын берип ийди. Яшка оны колуна алып, бир колула менин адам чылап өк, јаан сабарыла какпагын тырмактай берди. Сабарычагы онын кичинек, какпак бек ле тыгыш болгон учун, Яшенька бир де неме эдип болбоды. Ол ачынганна кыңзый берди. Конфеттер дезе калыражып турды. Онойдордо, Яшка адамнын јаан сабарын ала койуп, тырмагыла какпакты чукчуй берди. Бу керек адамды каткыртты, ол какпакты ачып, Яшкага јууктай тутты. Яшка ол ло оозы јаар салып, качып јүгүрө берди. Ондый ырыс күнүн сайын эмес ине!

Бисте бир таныш доктор болгон. Калыраарга сүйүтөн — коркушту, анчадала ажанып отурганда. Ончо-

зы ажанып алар, онын табагында курсагы сооп калар, ол ло тушта эске алынып, ол анаг-мынан чукчуп мендеп, бир-эки болчок амзап:

— Быйаным болзун слерге, мен тойдум — деп айдар.

Бир катап ол бисте ажанып отурган, вилкала картошконы кадап алала, вилказыла жангып, куучында нып турды. Көндүгө берген — токтодып алары жок. Яшканы көрзөм, отургыштын белиле өрө көдүрилип, араай жажынып, доктордын кийини жанына отуруп алды. Доктор айдат:

— Билереер бе, мында учуралда... — деп куучындап, картошколу вилказын кулагынын жанында—бир ле кичинек өйгө токтодып ийди.

Яшенька колучагыла картошконы араай тудуп, оны вилкадан, уурчы чылап, уштуп алды.

Доктор онон ары:

— Бойоор до бодоп көрзөөр... — Куру вилканы оозы жаар кадап ийди. — Уйатка түштүм — колумла жангып турала, картошконы түжүрүп ийген болорым— деп сананып, аяктап көрди. Бу өйдө Яшка толукта картошконы оозына толтура сугуп алган чайнап та болбой карылып отурды.

Доктор бойы каткырып турган, же ондый да болзо, Яшкага чугулдана берди.

Яшкага корзинканын ичине төжөк жазап бердилер: простыньду, жуурканду, жастыкту. Же Яшка кичи чилеп уйуктаарга күүнзебей турган: ончозын бойуна болчоктой оронуп, аайы-бажы жок бүдүштү отуруп жада-тан. Ого жажыл платье көктөп бердилер.

Меге бир катап коштой комнатадан шыгырт угул-

ды. Бу не боло берди не! Араайынан барала көр-
зөм: Яшка көзнөктин алдында јажыл платьелү турды,
онын бир колунда лампанын шилизи, бирүзинде дезе
— ёж, ол ёжло шилини коркушту јилбилү арчып тур-
ган эмтир. Јилбиркегенине керек дезе менин кирип
келгенимди укпады.

Шилини канайда арчып турганын көргөн, онын
учун бойы база иштенип көрөргө сананган.

Кезикте энгирде лампаны күйдүрип, артызып сал-
заң, ол отты јалбыштанганча толгоп салар — ыштап,
ыш туранын ичине толо берзе, ол лампага ачынып,
ыркыранып, отурар.

Яшкала кожо торт түбек болды, клеткага да отур-
гускадый боло берди. Мен оны адылып та, согуп та
туратам, је ого узак чугулданып болбойтом. Качан
Яшка јакшы көрүнерге турганда, јаалак боло бере-
тен, кижинин ийинине чыгып, бажын бийтеп баштай-
тан. Онызы не дезе, слерди ол сүрекей тын сүүп тур-
ганы болуп јат.

Онон нени-нени сурап алар күүни келгенде—кон-
фет эмезе яблоко. — тургуза ла кижинин ийинине
чыгып, чачынды колула кичеemelдү ачып, бедиреп,
тырмагыла кырып турар. Бир де неме таппаза да, ан
тудуп алган болуп көрүнерге, сабарларынан нени де
тиштеп турар.

Бир катап биске айылдап, јазанып алган үй кизи
келди. Ол бойун сүрекей јараш деп сананатан. Бу өйдө
бастыра ла бойуна торко кийип алган эмтир. Бажын-
да прическа эмес, чачтаң толгоп быјырайтып салган
бүткүл буул болды. Мойунында дезе узун илјирмеде
мөңүндеп јазап койгон күскүчек јүрди.

Яшка полло онын јанына араайынан секирип келди.

— Кандый эрке кижикийик!—деп, үй кижик айтты. Күскүчегин алып, Яшкала ойной берди.

Яшка күскүчекти алып, айланыштырып көрди, оноң үй кижининг тизезине калып чыгала, күскүчекти тижиле кемире берди.

Үй кижик күскүчегин айрып алала, колуна кабыра тудуп алды. Яшканың дезе күскүни алып алар күүни бар болгон. Үй кижик Яшканы перчатказыла тың жапсыбазынан сыймап ийеле, араайынан тизезинен түжүрө ийтти. Яшка дезе ого јарай берерге, үй кижикке јарамзып турды. Онын ийинине калып чыкты. Кружевазынан кийининдеги буттарыла бек тудунып, прическазын ала койды. Оноң толгоп салган чачын јаып, бийттей берди. Үй кижик кызара берди.

— Бар ары, бар ары! — деп айдат.

Не де болбогондый! Яшка оноң артык кичеенди: тырмагыла кырып, тижиле тарсылдадып турды.

Ол үй кижик бойунын јаражын көрүп отурага күүнзеп, јаантайын күскүнинг одожына отуратан, эмди күскү јаар көрөлө, оны Яшка семтейтип койгонына арай ла ыйлабай турды. Мен болужарга келдим. Кайдаң ондый болзун! Яшка канча бар күчүле онын чачынан тудунып алган, мен јаар казыр көрүп турды. Үй кижик оны јиткезинен тартып ийерде, Яшка онын прическазын јаза тартты. Күскүден бойун көрүп ийзе — кижик коркугадый эмтир. Мен талайып, Яшканы коркудып ийдим, бистинг айылчыбыс бажын тудунып — эжик јаар болды.

— Санбашкаары, санбашкаары! — деп, ол айтты.

— Кемле де эзендежип албай, жүре берди.

«Je — деп санандым, — Юхименко албагадый

болзо, јаска јетире тударым, онон кемге-кемге берип ийерим. Меге бу кижик-кийик керегинде канча катап једишпеди эмеш».

Јас једип келди. Јылу боло берди. Яшканын шулмузы онон тыгып, онон шокчул боло берди. Ол тышкаары јайымга чыгарга тын күүнзеп турды. Бистин эжик алдында јаан чеден бар болгон. Чеденнин сыраңай ла ортозы тужунда, кыр чылап, чогул салган казённый көмүр јаткан, айландыра дезе — товарлу складтар. Уурчылардан јалтанып, чеденде каруулчык эдип тудуп турган көп ийттер бар болгон. Олордын тудуаны ла жооны коркушту. Бастыра ийттерди башкарып турганы Каштан деп сары ийт болды. Каштан кемге ле ыркыранза, бастыра ийттер онын үстүне чурал келетен. Каштан кемди божодып ийзе, ийттер де ого тийбейтен. Каштан өскө иитти мантап келеле, төжүле жыга соготон. Жыга согуп ийеле, онын јанында ыркыранып турар, онызы дезе кыймыктанарга да коркуп јадатан.

Мен көзнөктөн көрүп турзам — тышкаары ийттер јок болтур. Акыр, Яшканы чыгарып, баштапкы катап соотодып көрзө кайдар деп сананып алдым. Мен Яшканы соокко алдырбазын деп, јажыл платьезин кийдиреле, ийинимге отургызып алала, бардым. Мен эжикти ачып ла ийеримде, Яшка — јер јаар калып, чеденле мантай берди. Кенетийин, кайдан да бастыра ийттер чыгып келгиледи, Каштан алдынаң сыраңай ла Яшканын үстү јаар келди. Ол дезе кичинек, јажыл куколка ошкош, туруп јатты. Мен Яшка божоды деп санандым — эмди ле јара тарткылап ийер. Каштан Яшка

јаар болды. Је Яшка Каштан јаар баштанып, шаалап отурып алды, Каштан кижикийиктен бир алтам кирези жерде туруп алган, тижин ырсайтып, ыркыраңат, је мындый коркушту немеге чурап келерге болбой турды. Ийтер ончозы түктерин атырайтып, Каштан нени эдерин сакып турдулар.

Мен болужарга санандым. Је кенетийин Яшка секирип чыгала, Каштаннын мойунына отурып алды. Мында Каштаннын түктери болчоктолып, чачылыжа берди. Јүзүне ле көзүне Яшка согордо, колдоры да көрүнбей турды. Каштан коркушту үнүле кыңзый берерде, бастыра ийттер жер башка мантажа берди. Каштан бар-жок күчүле мантап турды, Яшка буттарыла онын түгүнен бек тудунып алган отурды, колдорыла Каштанканын кулагын тарткыштап, түгүн жула тартып турды. Каштан торт ло жүөле берди: чогуп салган көмүрди айландыра мантап, коркушту улуп турат. Яшка бир үч катап чеденди айландыра мантадып, көмүрдин үстү жаар калып, сырагай ла бажына мендебей чыгып алды. Ондо агаш будка бар болгон, ол будка өрө чыгып алала, бир де неме болбогондый, бойунын кабыргазын тырманып отурды. Көрзөгөр, мен кандый — бир де немени керектебей жадым! — деген немедий.

Каштан десе — коркушту кайраканнан качып, ворота жаар болды.

Онон ло бери Яшканы жалтаныш жогунан тышкаары божодор болдум: Яшка сенектен ле түшсе — бастыра ийттер ворота жаар болор. Яшка кемнен де коркубайтан.

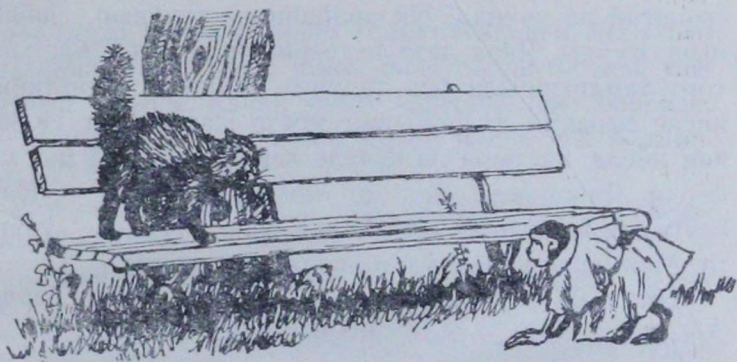
Чеденге чанакту аттар келгенде, өдөр жер де жок, ончозын туй бөктөп салар. Яшка дезе бир чанактаг база бирүзине секирип жүрөр. Аттың арказына калып чыгып, отурып алар — ат тепсенип, жалыла силкип, бышкырып турза, Яшка дезе мендебезинен база бирүзинин арказына калып ийетен. Жорукчылар жаңыс ла каткырыжып, кайкажып тургулайт.

— Көрзөн дө, канайда калып жат! Көрзөн оны! Батаа!

Яшка дезе таарлар жаар калыйт. Ондо тежик бедиреп турат. Колучагын сугуп алала, ондо не барын тудуп көрөт. Күн кузук бар жерди таап алала, оноң алып, мында ок отурып алган чертип турат. Яшка кезик бирде кузук та таап алатан. Жаагына толтура сугуп алала, бастыра төрт тамагына ууштанып аларга албаданып туратан.

Же бир катап Яковко кандый өштү табылган дейзин! Чеденде бир киске бар болгон. Онын ээзи жок болды. Ол конторада жүрүп, ончозы оны курсактың арткан-калганыла азырагылайтан. Ол семирип, торт ло ийтке түңгөй жоңдой берген. Онын чугулчызы ла тырмакчызы коркушту болгон.

Бир катап эниргери Яшка чеденде мантап жүрген. Мен оны айылым жаар канайып та кычырып болбогом. Көрзөм — киске тышкаары чыгып келди, оноң агаштын алдында турган скамейкага калып чыкты. Яшка кискени көрүп ле ийеле — онын үсти орто барды. Мендебезинен төрт тамандап көндүрө скамейка жаар барып, көзүн кискеден албай турды. Киске колы-будун жаңыс жерге тургузып, белин коркойтып бе-

летенип алды. Яшка там ла жууктап келетти. Киске көзүн жаанадып алала, тескерлеп жат. Яшка скамейкага чыгара калды. Киске тескерилеп, скамейканын бир учы жаар барып, агашка једе берди. Менин жүрегим талымзырай берди. Яшка десе киске жаар там ла жууктады. Киске жаңыс јерге болчоктонып калган турды. Кенетийин калып ийди — Яшка жаар эмес, агаш өрө. Агаштан кармактанып алала, үстүнен төмөн кижикийинк жаар көрүп турды. Яшка ол ло јоругыла агаш өрө чыкты.

Киске оноң өрө тырмактанды: агашта коруланарга темигип калган. Је Яшка агаш өрө чыгып, мендебезинен кара көзүчектериле кискени шыкап турды. Киске там ла өрөлөп, будакка чыгала, сырагай ла учуна отуруп алды. Оноң Яшка нени эдерин көрүп отурды. Яков ол ок будакла барып, качан да болзо жаңыс ла кискелер тудуп, оноң өскө неме этпегендий токуналу бүдүштү болды. Киске чичкечек будактын

сыраңгай ла учунда, жүк арайдан ла тудунып, жайканып отурды. Яков десе ичкеерилеп ле жат, бастыра төрт тамаштарыла бек тудунып баратты. Кенетийин киске сыраңгай ла бажынаң мосто жаар калып, силкинип ийеле, бастыра ла күчүле кайа да көрбөй мантай берди. Яшка десе агаштан оның кийининен: «Йау, йау!» деп кандый да сан башка үнле унчугып сүрүшти. Мен оноң ондый үнди качан да укпагам.

Эмди Яков тышкаары торт ло бий боло берди. Айылда ол бир де неме жибей, жаңыс ла сахарлу чай ичип алар. Бир катап тышкаары жүреле, коркушту көп изүм жип алала, ооруган, жүк ле арайдан ондолтып алганыс. Яшка онтоп, көзи жаштанып, ончолоры жаар чүмдү көрүп отурды. Яшкага ончолоры ачынып турды. Ол десе оныла берижип турганын көрүп ийеле, кайыжып, колдорун чачып, бажын кайра салып, жүзүн-жүүр үниле кыңзып турды. Оны ороп салала, касторка берер деп шүүштилер. Мынын кийининде билзин! Касторка Яшкага сүреен жарады, оның учун ого база берзин деп алгырды. Оны ороп, үч күн тышкаары божотподылар.

Яшка удабай жазылып, тышкаары чыгарга албаданды. Мен оның учун коркубай турдум. Эмди оны кем де тудуп болбос, Яшка түжүне тураның эжигинде секирип жүрер болды. Айылда амыр боло берди, меге де Яшканын учун ас жедижип турды. Качан күс баштала ла берерде, айылда ончолоры бир үнле:

— Бойунгнын Яшканды кайдаар эдетен эдинг, оноор эт, эмезе клеткага отургыс. Ол бастыра айылдын ичиле мантабазын — деп айдышты.

Алдында кандый јараш кижикийик деп айдыжып туратандар, эмди дезе јаман боло берди бе деп, мен сананып турдум. Качан үредү баштала ла берерде, мен Яшканы класста кемге берип ийеин деп бедиредим.

Учу-учунда бир нөкөр таап алала, туура кычырып айттым:

— Мен сеге кижикийик сыйлап берейин, керек пе? Тирү кижикийик.

Онын кийининде ол Яшканы кемге берип ийгенин билбей јадым. Је баштап тарыйын, качан айылда Яшка јоголып каларда, ончозы эмеш эригип тургандарын мен көрүп јүрдүм, је јартын бир де кижикийик айтпаган.

СЛОИ КЕРЕГИНДЕ

Бис пароходту Индияга јууктап, эртен тура ого једип келер керек болгон. Мен вахтадан солундым, арып та калгам, је канайып та уйуктап болбодым: ондо кандый болгой не деп үзүги јок сананып турдум. Меге бала тужумда бир кайырчак ойунчыктар экелип бергенде, оны јангыс ла эртенгизинде ачарын јүрексип сакып туратам. Бу өйдө онойдо ок јүрексип, тудуш ла сананып турдум: эртен тура көзүм ачып ийзем, айландыра кара индустар киргилеп келеле, јарты јок эрмектежер. Ол картинкадагызынан, байла, башка болор ине. Банандар бойларынын агажында өзүп турганы, јангы город — ончозы менин алдымда көрүнүп, оной берер. Слондор чы! Энг ле

тыгы — мен слондор көрөргө жылбиркеп турдум. Олор ондо зоологическийдегидий эмес, бойлоры ла жүрүп, немелер коштоп, тартып туру деп бүйтпей турдум: кенетийин оромло мындый жаан тынду келип жардар!

Уйуктап болбодым, энчикпей турганымнан, керек десе, буттарым да кычый берди. Билереер бе, качан кургак жерле барып жатсаң, торт ондый эмес: көрүп турганча ла араайынан бастыразы кубулып турар. Мында десе эки неделенин туркунына теңис — суу ла суу, онон кенетийин жаңы ороон. Театрда көжөгөнни көдүрүп ийгендий.

Эртен тура палубада токулдадып, күүлеже бердилер. Мен иллюминатор, көзнөк жаар болдум, — белен: апагаш город жаратта турды, порт, кереп, борттын жанында шлюпкалар, ондо баштарына апагаш бөстөн ороп алган, кара чырайлу улустар, — тиштери жалтыражып, нени де кыйгырыжат, күн коркушту жаркындалып, өртөп турды — жаркыныла кижини жаба базып тургандый болды. Мында мен жүүле бергендий болдум, торт ло тумалана бердим: мен, кандый да бойума түнөй эмес, бу ончозы чөрчөктө неме ошкоч. Эртен турадан ала неме жиир күүним жок болгон. Күндүлү нөкөрлөр, мен слердин учун талайда эки вахтаны турарым — жаратка түргөн божодыгар!

Экү жарат жаар калып ийдис. Портто, городто ончозы күүлеп, кайнап, албаты каймыгыжып, бис десе — аамай немедий, нени көрөтөнүн билбей турдус, бойубыс базып бараткан эмезис, бисти не де апарып жаткандый (талайдын кийининде жаратла базып жү-

рерге тегин де кайкамчылу). Көрзөбис — трамвай. Трамвайга отурып алдыбыс, не керек барып жатканысты, бойубыс та онду билбей, жүк ле ырада барарга турдубыс. Трамвай бисти учуртып баратты, бис ары-бери аяктап, городтын жаказына једип келгени-бисти билбей калдыбыс. Онон ары барбай јат. Тү-жүп алдыс. Јол. Јолло барып јаттыбыс. Кандый бир јерге байла, једип келер болбогойыс!

Бис мында эмеш токунап, сүрекеј изү болгоны билдирди. Күн сырагај ла төбөдө туруп јатты: кө-лөткө кижиден туура јатпайт, бастыра көлөткө се-нин алдында: бойуннын көлөткөндү тепсеп јада-дын.

Көп јер өдө бердис, керек дезе улустар да тушта-бай барды, көрзөбис — биске удур слон келип јат. Оныла кожо төрт уулчак, јолло коштой жүгүрип ба-ратты. Мен торт көзүме бүтпей турдум: городто би-рүди де көрбөгөнис, мында дезе бойы ла јолло ке-лип јат. Мен оны зоопарктан божонып келген болор деп бодоп турдум. Слон бисти көрүп ийеле, токтой берди. Биске эмеш јалтамчылу боло берди: оныла кожо јаан кижі јок, јангыс ла балдар болды. Онын сагыжында не барын, кем оны билер? Хободыла бир ле катап јангыза—балдардын божогоны ла ол болор.

Слон байла бис керегинде мынайда сананган бо-лор: кандый да кайкамчылу, јарты јок немелер ке-лип јат — кем оморды билер? Онон токтой берди. Хободын тургуза ла коркойтып ийерде, јаан уулчак бу коркокко туруп алала, колула хободынан туду-нып аларда, слон оны бажы јаар апарды. Ол ондо

кулактарынын ортозына, столго отурган чылап, отурып алды. Онойып ок слон база экүзин отургызып алды, төртүнчизи десе кичинек, байла үч жаш кирелү болор — ого лифчик ошкош кичинек чамча кийдирип койгон. Слон ого тумчугын тудуп берди — кел, отур деп айткандый. Ол жүзүн-жүүр кылынып, каткырып, качып турат. Жаан уулчак ого өрөртиненг кыйгырды, ол десе алып болбозын деп айткандый, секирип, ачындырып турды. Слон сакубай, онын жүзүн-жүүр кылынып турганын аярбай тургандый, хободын бош салып ийеле, база берди. Тумчугыла араайынан жайкап, базып баратты — уулчак десе буттарынын жанында тескинип, баштактанып турды. Кенетийин, качан ол бир де неме сакубаган тушта, слон оны тумчугыла каап алды. Кандый эптү дейзин! Оны чамчазынанг кийин жанынанг тудуп, чеберлеп өрө көдүрө берди. Онызы десе буттарыла, колдорыла чакпыланып турды. Жок туру! Бир де неме болбос. Слон оны өрө көдүрүп, бойунын бажына чеберлеп отургызып саларда, ондо балдар оны тудуп алды. Ол ондо оноң ары жуулажып турды.

Бис олорло теңдежип, жолдун тууразыла бардыбыс, слон десе — бир жанынанг бис жаар лаптап ла айкап көрүп баратты. Балдар десе бис жаар база көрүп, бойы-бойлоры шымыраныжып турдулар. Бойлоры туранын үстүнде отургандый, отургылап жатты.

«Көрзөң кандый сүреен! Олор ондо неден де коркубайт. Удура тигр да туштап барза, слон оны удура тудуп алар, оноң тумчугыла ичиненг кезе былчып, агаштанг бийик таштап ийер, тиштерине илип албаза,

түңгей ле буттарыла жалбайта тепсеп салар» — деп, мен санандым.

Мында десе уулчакты конуска түңгей эки сабарычагыла араай, чеберлеп көдүре берди.

Слон бисти коштой өтти, көрзөбис — жолдон буруп, жыраа жаар кирди. Жыраа десе койу ла аткакту, стене ошкош, өзүп калган. Ол десе оны өткүре барып, койу жышла барып жаткандый — жангыс ла будактар тызыражат, оноң чыгып алып, агаш жаар басты. Оноң агаштын жынына токтой түжеле, тумчугыла будакты балдар жаар эеп берди. Олоры буттарына тура жүгүрүп, будактан тудунып, оноң нени де терип турдулар. Кичинеги десе база секирип чыгып, колу чагыла будакты тудуп аларга албаданып, слоннын үстүнде эмес, жерде туруп жаткандый тепсенет. Слон будакты божодып ийеле, база өскөзиненг эеп берди. База ла ондый история болды. Кичинек уулчак мында торт будакка чыгып алала, жиип турды. Балдар терип божоткылап ийерде, слон будакты божодып ийди, көрүп турзабыс: кичинек уулчак будакла кожоуча берди. Же, эмди божогоны ол — ок чылап, агаш ортозына уча берди деп санандыбыс. Бис оноор тап эттибис. Кайдан ондый болзун! Жырааны өдүп те болбос: аткак, койу ла тытпактажып калган. Көрзөбис — слон тумчугыла жалбырактардын ортозында оны бедиреп туры. Оноң бу кичинек баланы ол сыймаштап таап алды — бала десе кичи-кийик чылап, слоннын тумчугынан ала койгон, ошкош, слон оны бойунун жырине отургызып койды. Онын кийининде слон жолго чыгып алала, байагы келген жыри жаар ой-

то бурулып барды. Бис онын кийининен бардыс. Ол барып жадала, ой бажында кайа көрүп, бис жаар кылчайып турды: кандый да немелер менин кийинимнен ары келип жат деп турган, ошкош.

Онойып бис слоннын кийининен айылга келдибис. Айландыра өрүп койгон чеден турды. Слон тумчугыла өткүшти ачып, чеберленип чеденге кирип келди, ондо балдарды жерге түжүрүп салды. Мында индуска ого нени де кыйгырып ийди, бойы десе бисти аярбай калган. Бис өргөн чеден өткүрө көрүп турганыбыс.

Индуска слонго кыйгырып турарда, ол күүн-күч жок бурулала, колодец жаар барды. Колодецтин жанында эки столмо тургузып койгон, олардын ортозында эбирткиш бар эмтир, ого армакчы ороп койгон, тууразында туткалу болды. Көрүп турзабыс — слон тумчугыла тутканы ороп алала, эбире берди, куру ла немедий жеңил эбирип, чыгарып келди, ондо десе армакчыда жаан агаш көнөк болды. Онон тутказы ойто эбирилбезин деп, тумчугынын төзүлө тиргиштеп алала, тумчугынын бажына ол көнөкти илиндирип алала, колодецтин кырына тургузып койды. Айылдын ээзи үй кижиси сууны сузуп, балдарды база тажызын деп жакарды — ол кийим жунуп турган. Слон көнөкти база катап түжүрүп, толтура суулу чыгарып келди. Айылдын ээси үй кижиси ого база адылып ийди. Слон көнөкти колодечке божодып, кулагыла талбагдадып ийеле, база катап суу чыгарбай, таскак жаар база берди. Ондо онын ла сыны баткадый таскак жаап койгон болды. Үстүне кулузунла кандый да узун жалбырактар чачкылап салган эмтир. Мында индус, айылдын ээси, кел-

ди. Ол бисти көрүп ийди. Бис слонды көрөргө келди-бис деп айттыбыс. Айылдын ээзи английский тилди эмеш билер болгон. Бис кем болгонысты сурады: улам ла менин орус бүдүмдү фуражкам жаар көрүп турды. Бис орустар — деп, мен айттым.

— Англичандар эмес пе?

— Жок — англичандар эмес.

Ол сүйүнүп, каткырып ийеле, кенетийин өскө кижжи боло берди, айылы жаар кычырып апарды.

Эмди индустардын англичандарды көрөр күүни жок: англичандар олордын ороонын узактан бери жуулап алала, оны ээлеп, индустарды бойунын таманынын алдында туткулап жат.

Мен сурадым:

— Ненин учун слон чыкпай жат?

— Ол чугулданып калган, байла, тегиндү чугулданган эмес — деп айтты.—Эмди ол чугулы өтпөгөнчө иштебес.

Көрзөбис -- слон таскактап чыгып, база берди. Эмди, байла, жүре берер деп санандыбыс. Индус каткырат. Слон агаш жаар базып барала, кабыргазына жөлөнүп, жыжына берди! Жаан агаш торт ло жайканып турды. Ол, чочко чеденге жыжынганы чылап, сөйкөнүп турды.

Тырманьып алала, тумчугыла балкашты, тозунды тартынып алып, байагы сөйкөнгөн жери жаар уруп ийди! Бир катап, база база катап... Мынызы десе, терезинин жуурмажына бир де неме жуулбазын деп турганы: онын бастыра терези кату, таман ошкош, жуурмаштарындагы терези десе жукачак болгон, түштүк

ороондордо десе томоноктор сүреен көп, тиштеерден маат жок.

Көрзөгөр кандый: сарайдагы столмо жыгыла бербезин деп, керек десе, чеберленип кирип жат, же сөйкөнөргө десе агаш жаар барып жат. Мен индуска айттым:

— Сенин слонунг кандый сагышту!

Ол десе каткырат:

— Же, мен онойып жүс бежен жыл жаткан болзом, оного до өскөзине үренип алар эдим — деп айтты. Ол слон жаар көргүзип—менин таадамды алып жүргөн — деп айтты.

Мен слон жаар көрөрүмдө — мында айылдын ээзи индус эмес, слон деп меге билдирди.

Мен айттым:

— Сенин слонунг сүрекей карыган ошкош?

— Жок, ого жүс бежен жаш, онын сырагай ла жиит өйи! — деп, ол айтты. Менде онын уулы бар — ого жирме де жаш болзо, бала ла бойы. Ого төртөн жаш болгондо, жүк ле күчи кирип баштап жат. Сакып алыгар, энези келзе көрөрөөр: ол кичинек.

Энези келееди, оныла кожо балазы — жааны ат киризи болор, азулары жок, ол энезинин кийининен, кулун ошкош келип жатты.

Оног индустун балдары энезине болужарын таштагылап, секирижип, кайдаар да барарга шыйдына бердилер. Слон база барды, эне слон балазы ла база барды. Сууга барып жат деп, индус жартады. Бис балдарла кожо база бардыс.

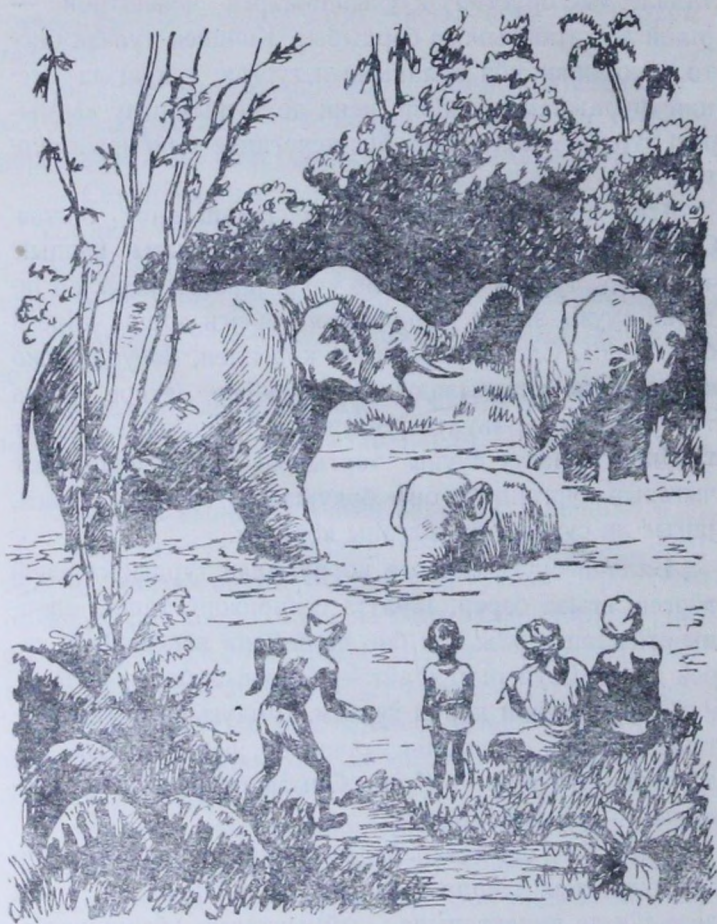
Олор бистен жалтанбай турды. Олор бойлорунунг

тилиле, бис орустап куучында жарга ченештибис — жолой ло каткырыжып бардыбыс. Кичинек уулчак бисти ончозынан көп айланыжып турган: тудуш ла менин фуражкамды кийип, нени де каткымчылу кыйгырып турды—айса болзо, бис керегинде кыйгырып турган.

Агаш аразында кейдинг жыды жараш, энчү болды. Онойып бис сууга једип келдибис. Мынызы кардын чакпынду, түрген, онойдо ло учуп, јаратты жыра јип јадатан суузы эмтир. Јарадынын терени аршин кирези бар болды. Слондор суу јаар киргилеп, бойула кожо слончакты апаргылады. Оны төжүне јетире сууга тургузып алып, экүлеп јунгулады. Тумчугыла суунын түбүнег кумакту сууны тартынып алала, кардынан чыгарып тургандый, оны букургылап турат. Сүрекеј, жагыс ла суунын чачылганы көрүнет.

Балдар сууга кирерге коркугылап турды: сүрекеј түрген, агыза берер. Јаратта секирижип, ташла слонды аткылап турды. Ол бир де немени керексибей, керек дезе, көрүп те салбайт — бойунын балазын ла јунуп турды. Оног көрүп турзам, тумчугыла сууны тартынып алала, кенетийин уулчактар јаар бурулып, бирүзинин јүзи јаар үрдүрди! Онызы отура түшти. Каткырып — талып баратты.

Слон база ла катап балазын јуна берди. Балдар оны оног тыг ташла аткылап өчөштиргиледи. Слон дезе јүк ле кулактарыла кыймыктадат: беришпегер, көрбөй тураар ба, баштактанарга бош јок деп тургандый болды. Је качан уулчактар слонды сакыбай, ол, байла, суула балазы јаар үрер болор деп санангылап

турарда, ол кенетийин тумчугын буруп, олар жаар үрүп ийди. Олоры сүүнижип, андангылап турды.

Слон жарат жаар чыгып келди, балазы ого тумчу-

гын, кол чылап, чөйүп берди. Слон бойунын тумчугын онын тумчугына илдирип, ого жардан чыгып аларга болушты.

Онон ончолоры жангылады: үч слон, төрт уулчак.

Эртенгизинде мен слондордын иште жүргенин кайдан көрөр деп сурадым.

Агаштын жаказында, суунын жарадында, бүткүл город эдип жандап, чогуу салган тоормоштор бар: кажызынын ла бийиги тура кирелү болор. Мында ок бир слон турды. Ол сүрекей карыган деп, жарт көрүнип турды: терези онын калбайып, жуурылыжып калган, тумчугы десе бөс ошкош бош салынып калган эмтир. Кулактары кандый да кемирип салган немедий. Көрзөм — агаш ортозынан база бир слон келип жатты. Тумчугунда жандап салган жаан тоормош жайканып турды. Байла жүс пуд бар болор. Ол араайыннан кунукчылду базып, карыган слонго жууктап келди. Карыганы тоормоштын бир учунан аларда, келген слон тоормошты божодып, тумчугын бир учуна жылдырып тутты. Олор нени ле эткилегей не? Мен көрүп турдум. Слондор, команда берген чилеп, тоормошты тумчугыла түнгөй өрө көдүрип, штабельдин үстүнө салгылап койдулар. Постройкадагы плотник чилеп сүрекей түс ле чип-чике салгылап койды.

Олордын жанында бир де кижин жок.

Мен кийининде, бу карыган слон эң ле жаан артельщик, ол бу иште карый берди деп, уктум.

Агаш экелген слон мендебей агаш аразы жаар жүре берди, карыганы десе тумчугын калбагдадып, кийини жаныла штабель жаар туруп алала, суу жаар көрүп:

«Меге бу бастыразы күүниме тийе берди, көрбөгөн болзом торт болор эди» — деп, айдарга тургандый болды.

Агаш аразынан дезе тоормошту үчүнчи слон келип жатты.

Бис слондор чыгып турган жер жаар бардыс.

Бис мында нени көргөнисти айдарга да эби жок. Слондор бу тоормошторды агаш аразында кезип турган жеринен суу жаар тажыгылап турды. Бир жерде, жолдун эки жанында, эки агаш өзүп калган, тоормошту слондор өдүп болбойт. Слон бу жерге жууктап келеле, тоормошты жерге салып, оны жолдун сынынча буруп ийеле, тизеленип, тумчугынын төзүлө тоормошты ичкери ийдип турат. Балкаш, таш учуп, тоормош жерди сүрүп турат, слон дезе ийдип ле жат. Ого байла тизеленип жыларга күч болбой кайсын.

Онон туруп келеле, амыранып алып, тоормошты база ла катап жолды кечире буруп ийеле, оны тизезине жылдырып алала, тумчугын жерге салып, тоормошты ойто тумчугы жаар тоолодып, көдүрүп чыгат. Канайып тумчугын былчыбайтан болгон! Көрсөң, тоормошты онон ары апарып жадат. Онызы, уур маятник чилеп, тумчугында жайканып турат.

Тоормоштор тажып турган бастыра сегис слон болгон, олорго ончолорына ла тоормошты тумчугыла ийдерге келишип турды, улус дезе жолдун эки жанында турган эки агашты кеспеске сананган.

Биске штабельдин жанында карыган слоннын чырмайып турганын көрөргө күч болды, база тизеленип, энмектеп те турган слондор ачу болгон. Онойып узак тұрбай, бис жүре бердибис.

МАНГУСТА

Менде тирү мангуста бар болгон болзо деп, мен сүрекей тың күүнзеп турдум. Онон мынайда шүүп алдым: качан бистинг кереп Цейлон деп ортолыкка келзе, мен бойума мангуста садып аларым, канчаны да сураза, бастыра акчамды берип ийерим.

Эмди бистинг керебис Цейлонго једип келди. Мен капшай ла јаратка чыгып, бу анычакты садып турган јерди бедиреп, түрген јүгүрерге санандым. Је бу өйдө бистинг керепке кап-кара чырайлу кижии једип келди (ондогы улус ончозы кара бүдүштү), оны бастыра нөкөрлөрүм курчап, тыгылыжып, каткырыжып, табыштанып турдулар. Кем де кыйгырып ийди: «Мангусталар!» Мен ончозын ийде салып, јүгүрүп барала, көрдүм, ол кижининг колундагы клеткада боро анычактар отуры. Кем-кем озолоп алып ийбезин деп, мен бу кижининг јүзүне удур кыйгырып ийдим:

— Баазы канча?

Мен онойып кыйгырып ийгенимнен, ол озо баштач коркуй берген. Онын кийининде билип алала, үч сабарын көргүзүп, менин колума клетканы туду берди. Онойдордо, бастыразы үч ле салковой эмитир: клетказыла кожо, бир эмес, керек дезе, эки мангуста! Мен тургуза ла төлөп береле, бу ла тушта тыныш алдым. Сүүнгениме ол кижиден мангусталарды неле азыраарын, колго үренген бе, айса кийик пе деп сураарга ундуп салган эмитирим. Олор тиштенкей болзо не болор? Онойып сагыш алынып, ол кижининг кийи-

нинен жүгүрдүм. Же онын изи де сооп калтыр. Мангусталарды тиштегекке бе жок по деп, мен бойум билип аларга шүүндүм. Онон сабарымды чырбагал клетканын өткүрө суктум. Оndo менин сабарымды кармак ошкоч тырмакту кичинек тамаштар ала койдулар. Мангуста менин сабарымды түргөн-түргөн тиштеп турат, же бир де ачу эмес: мынызы ойноп тиштеп турганы болды. Бирүзи дезе клетканын толугына кирип алган, бойунун кара жылтырууш көзүлө кылчырынан көрүп отурды.

Бу менин сабарымла ойноп турганын колума алып, капшай ла сыймаар күүним келди. Мен клетканы ачып ла ийеримде, мангуста сурт эдип чыгып, каютала мантай берди. Ол кирер жерин таппай, полло мантап, оны-мыны жытап, мыркылдайт: кррык! кррык! — сыраңай ла каргаа ошкоч. Мен оны тудуп аларга энчейип, колум сунарымда ла мангуста менин колумды коштой элес эдип, жеңиме кире конды. Мен колумды өрө көдүрүп ийеримде: мангуста тургуза ла койуныма кире конды. Ол койунымнан бажын чыгарып көрүп, сүүнчилү мыркылдап ийеле, катап ла жагына берди. Угуп турзам, колтугымнын алдында эмитир, онон бир жеңиме кирип, ол жеңимнен жайымга чыга берди. Мен оны сыймап ийерге, колумду жууктадып келеримде, мангуста кенетийин, төрт таманында пружина бар немедий, өрө секирип ийди. Мен мылтык атканынан чочуганымдый, колум сарбас этти. Мангуста алдынан өрө мен жаар сүүнчилү көстөриле көрүп ийеле, катап ла кррык! деп кыркылдады. Көрүп турзам— бойу менин тиземе чыгып, мында бойунун фокуста-

рын көргүзөт: түрүлүп ийет, кенетийин түзөлө берет, куйругун труба эдип тудуп турат, тургуза ла бажын кийин буттарынын алдынан чыгарып алат. Ол мениле сүрекей жапсык ла сүүнчилү ойноп турган, же кенетийин каютага токулдаткылап, мени ишке кычыргылады.

Палубага он беш кирелү кандый да индийский агаштар салар керек болгон. Олордын кыртыжы ко-дур, будактары сынып калган, жоон берчелдерлү, чо-буразын сойбогон — агащ аразында ла тургандый болды. Же томурып салган тужунаң олордын жараш, кубакай кызыл ла кара өңдү өзөгги көрүнүп турды. Бис олорды бийик эдип палубага чогул, керептин жайканганына жайрадылбазын деп, бектей тангып салдыбыс. Мен иштенип турала: «Ондо мениң мангустала-ларым канайып жат болбогой? Мен олорго жиирге бир де неме артыспагам» — деп, сананып турдум. Ондо иштеп турган кара чырайлу грузчиктердег мангуста-ны неле азыраарын сурадым, же олор бир де неме он-добой, жангыс ла каткырыжып турдулар. Бистин улус айдыжат:

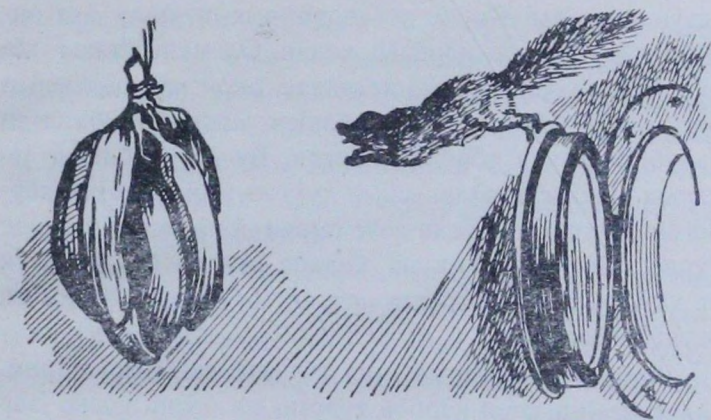
— Учураганча ла берзен, не керек, ол бойы ылгап алар. Мен казанчыдан эт сурап алала, банандар са-дып алып, калаш экелип, блюдага сүт экелдим. Мы-ны ончозып каютанын ортозына тургузып салала, клетканы ачып ийдим. Бойум койкада көрүп отурдым. Клеткадан кийик мангуста чыга конды, колго үренип калганыла кожо эт жаар тап эттилер. Олор оны тиш-териле үзе согул, ыркыранып, сүттөң ичкилеп турды. Онын кийининде колго үренип калганы бананды ала койуп, толук жаар апарды. Кийик мангуста калып чык-

ты! — качан ок оның жанында болды. Онон ары не болорын көрөйин деп, мен оруннан түжүп келдим. Же орой болгон: мангусталар кайра манташкылап келди. Олор тумчуктарын јалангылап тургулады, полдогы бананнан дезе јүк ле терези артып калган эмтир.

Эртен тура бис талайда болдубыс. Мен бойумнын каютамды бастыразын банандарла илип койдум. Олор потолокто буушта јайканыжып турды. Мыны мангусталарга берерге илип койгом. Мен оларго эмештен ле берерим: ол биске узакка једер. Онон колго үредип койгон мангустаны божодып ийеле, көзүмди кичинек јумуп алала, кыймык јок јадарымда, ол менин үстүмде мантап турды.

Көрзөм — мангуста книгалар јаткан полка јаар калып ийди. Онон керептин тегерик көзнөгинин рамазына чыгып алды. Керептин јайканганына рама јенил јайканып турды. Мен тым јада бердим. Мангуста тамажыла раманы тееп ийерде, рама туура кыйындала берди. Ол ло тарыйын, качан рама бананнын одожында боло берерде, мангуста тап эдип калып, эки тамажыла бананды ала койды. Ол бир кезек өйгө потолокто селбектенип калган турды. Же банан үзүле берерде, мангуста полго меч эдип келип түшти. Јок! Меч эдип түшкени банан болды. Мангуста бастыра төрт тамажына калып түшкөн эмтир. Мен көрөргө тура јүгүрдим. Же мангуста дезе орунның алдында бананды искеп отурды. Бир минуттың бажында ол тумчугу уймалып калган чыкты. Ого ол маказып, кыркылдап турды.

Эге! Банандарды каютанын сыраңай ла ортозы

тужуна илерге келишти: мангуста коларткышты өрө тырмактанып чыгарга ченежип көрди. Ол, кижикийик чилеп, тырмактанып турган, онын тамаштары колдор ошкош: кадалгак, эптү ле капшуун болды. Ол эмди менен бир де кичинекей коркубай турды. Мен оны күннүн жылузына мантап жүрзүн деп, палубага божодып ийдим. Ол ончозын, ээзи чилеп, жытап, палубала мантап, артык кайда да болбогон, айылы жаңыс ла мында болгон немедий болды.

Je бистин пароходтын ээзи алдынан тургуза бар болгон. Jок, капитан эмес, киске. Jсон, семирте азырап койгон, сары мойунду киске болгон. Ол, качан кургак болгондо, палубала араайынан базып жүретен. Бу да күн айас болгон. Күн сыраңай ла мачтанын

үстүндө турды. Киске кухнядан чыгып, палубада ончозы амыр ба деп көрөргө, келди. Ол мангустаны көрүп ийеле, түргөн базып келеделе, онон чала жажынып басты. Ол темир трубала барып жаткан, труба десе палубала узада чөйүлүп барган. Бу ла трубанын жанында мангуста айланыжып турган. Ол кискени көрбөгөн болгодый. Киске десе сырагай ла онын үстүндө турды. Ого мангустанын белине кадала берерге, жүк ле тамажын чөйүп ийери арткан. Же ол эптү өй сакып отурган болгон.

Эмди не болотонун, мен тургуза ла билип ийдим. Мангуста кискени көрбөй турган, ол белин киске жаар эдип отуруп, бир де неме сеспей тургандый палубаны жытап турды. Мен түргөн жүгүрүп бардым. Же мен жеткелегимде киске тамажын сунуп ийди. Ол ло тарыйын мангуста бажын эки будунун алдынан кайра чыгарып, оозын ачып, тын күркүрөп, жаан барбак куйругун, столмо чылап, өрө чип-чике көдүрүп аларда, торт ло лампанын шилизин арлайтан ёж ошкош боло берди. Ол кичинек ле өйдүг туркунына кандый да коркушту бүдүмдү боло берди. Киске изү темирден ташталгандый, кайра чачыла берди. Ол тургуза ла бурулып, куйругун, агаш чылап көдүрүп, кайра да көрбөй кача берди. Мангуста десе, бир де неме болбогондый, база ла катап палубадан нени де жытай берди. Онон ло бери киске - кайракан каа-жаа ла көрүнөр болды. Мангуста палубада болгондо — кискени бедиреп те таппазыг. Оны «кис-кис!» «Васенька!» да деп кычыргылайт, казанчы десе оны этле де кычырып болбоды, оны

бастыра керептен де бедирезен табар арган жок. Эмди десе кухнянын жанында мангусталар айланыжат: озор кыркылдажып, повардан эт сурагылап турат. Көөркий Васька казанчыга каюта жаар жүк ле түнде келер болды, казанчы десе оны этле азырап салат. Түнде, качан мангусталар клеткада тужунда, Васьканын жайым баскындаар өйи болотон.

Же бир катап түнде мен палубадагы кыйгыга ойгондым. Улус чочудулу ла коркунчылу кыйгырып турды. Мен түрген кийинип, чыга жүгүрдим. Кочегар Фёдор, жагы ла вахтадан келип жадала, бу индийский агаштардан, бу ла чогул салганынан, жылан жылып чыгала, ойто ло жагына бергенин көрдүм деп кыйгырып турды. Жааны кандый дейзин? Жооны колдун билегиндий, узуны десе эки аршин кирелү болор. Керек десе ол Фёдорго шыркырап турган.

Же Федорго бир де кичи бүтпей турды, ондый да болзо, индийский агаштар жаар жалтанчылу көрүп турдулар. Чындап та жылан бар болзо? Же колдуй жоон до эмес болзо, коронду болзо не болор? Онын учун мында түнде жүрзен! Кем де айтты: «Озор жылу сүйп жат, улустын орунына да жылып кирет». Ончолоры тым боло берди. Кенетийин бастыразы мен жаар бурулгылады.

— Кайда, анычактарды, слердин мангусталарыгарды бери экелеер! Эмдиле озор оны!..

Кийиги түнде кача бербезин деп, мен коркуп турдум. Же сананып турарга бош жок болгон. Кем де менин каютама барып келген, клетканы бого экелип жатты. Мен оны чогул салган агаштардын сырагай ла

учунда, тоормоштордын ортозындагы кара тежиктери көрүнүп турган жерге ачып ийдим. Кем де электрический отты күүдүрүп ийди. Озо ло баштап карарып турган көндөй жаар колго үренип калганы тап этти, онын кийининен ары кийги барды. Олор бу жоон тоормоштын ортозына тамаштарын ла куйругын кыстап алар болор деп, мен коркуп турдум. Же орой болгон: мангусталар экүлези оноор кире берген.

— Лом экел! — деп, кем де кыйгырды.

Фёдор малталу турды. Онон ончолоры тым болуп, тындагылай берди. Же бир де неме угулбайт. Кенетийин кем де кыйгырды:

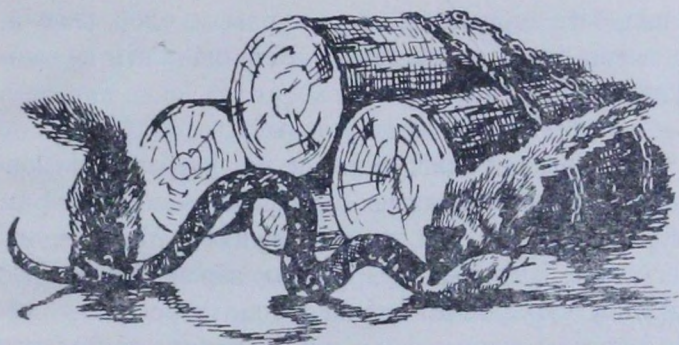
— Көр, көр! Куйругу!

Фёдор малтазыла талайды: арткандары тескериледи. Мен Фёдорды колунан ала койдум. Коркуганына ол куйрукты арайдан ла малтала чаппады — куйрук десе жыланның эмес мангустанын болгон. Ол чыга конуп, ойто кире берет. Онын кийининде, кийин тамаштары көрүнди, тамаштарыла агаштан тырмактанып турды. Байла, мангустаны не де кайра тартып турган ошкош.

— Кем-кем болужар! Көрсөөр, онын күчи жетпей жат!—деп, Фёдор кыйгырды.

Кем де болушпай, ончолоры тескери болгулады. Керек десе малталу Фёдор до кайра болды. Кенетийин мангуста эптенип, бастыра бойы толголып, тоормоштордон тырмактанып, чыга конуп, жыланның куйругуна чыгара тартты. Куйрук шабланып, мангустаны өрө таштап, палубага экелип сокты.

— Өлтүрүп ийди! Өлтүрүп ийди!—деп, айландыра кыйгырышты.

Je менинг мангустам — мынызы кийиги болгон — тамажына секирип чыкты. Ол жыланнын куйругына бойунун курч тиштериле тын кадалып, бек тиштенип алган. Жылан койрундап, кийикти база ла катап кара-рып турган кӧндӧй жаар тартып турды. Je мангуста бойунун бастыра чагыла шиденип, жыланды там ла там чыгарып келетти. Жыланнын жооны эки сабар кирелӱ болор, ол куйругыла палубага, камчы чылап, согуп, мангустаны ары-бери таштап турды. Мен онын куйругын малтала кезе чаап ийерге санангам, je Фӧдор малтазыла кожо кайдаар ла жылыйып калды. Оны кычырарда, ол ӱнӱн бербеди. Жыланнын бажы качан ла чыгып келгей не деп, ончолоры коркуп калган сакыгылап турды. Учы кӧрӱнип келди, эмди ле бастыра бойы чыгып келер. Бу не? Жок, жыланнын бажы эмес, мангустанын бажы болды! Эмди колго ӱренип калганы палубага база чыгара калды: ол жыланнын мойунынын келтейиненг тиштенип алган эмтир. Жылан койрундап, уштулып аларга албаданат, ол мангусталар-

ды палубага тирсилдеде согуп турды, је озор, пиявка-лар чылап, сыралгылап калган. Кенетийин кем де кыйгырды:

— Сок! — жыланды ломло сокты.

Ончолоры тап эдип, кемге ле не учураганча соккулады. Бу шакпырттын ортозына мангусталарды өлтүрүп салбазын деп, коркуп турдум. Мен жерлик мангустаны жыланнын куйругынан айрып алдым. Ол коркушту чугулданып калган болды, керек десе менин колумды тиштеп ийди, ол блаажып, тырмактап турды. Мен бойумнын бөрүгимди чечип алала, онын жүзүн ороп ийдим. Колго үренип калганын менин нөкөрүм айрып алды. Бис озорды клеткага отургызып койдубыс. Озор ыркыраныжып, блаажып, тиштериле решётканы кемирип турдулар. Мен озорго бир болчок эт таштап бердим, је озор көрүп те салбады.

Мен каютадагы отты өчүрүп ийеле, тиштедип алган колумды йодло сүртүп аларга бардым. Оздо, палубада, эмдиге ле жетире жыланды токтоп турдулар. Онын кийининде, борттон ажыра чачкылап ийди.

Онон ло бери ончолоры менин мангусталарымды сүйү бердилер, озорго жиирге кем ле не бар, экелип берип турдулар. Колго үренип калганы ончозыла таныжып алды, оны энгирде кычырып алары сүрекей күч болгон: жаантайын кемде-кемде айылдап жүрер.

Ол керептин бууларына капшуун чыгып турды. Бир катап энгирде, качан электричествоны күйдүрүп ийерде, мангуста борттон келген канатла мачтага чыккан. Онын эпчилин ончолоры жылбиркеп көрүп, баштарын канкайтып алган турдулар. Же канат мачта-

га јетти. Онон ары килен, тайкылчак агаш барды. Је мангуста бастыра бойы бүктелип, јес трубадан селбектенип алды. Ол труба мачтаны куузада барган. Ондо өрөги фонарьга јетире электрический эмиктер эдип койгон.

Мангуста онон өрө түрген чыгып барды. Јердеги турган улус ончолоры алакандарын чабынып ийди. Электротехник кыйгырды.

— Ондогы эмиктер ачык! — Электричествоны өчүрерге жүгүрө берди.

Је мангуста тамаштарыла ачык эмиктен ала койгон. Оны электрический ток согордо, ол үстүнен төмөн келип түшти. Оны ала койдулар, је ол кыймыктанбай турды.

Онын эди эм тургуза јылу болгон. Мен оны капшай ла доктордыг каютазына апардым. Је онын каютазы бектү болгон. Мен кайра бойумнын каютама жүгүрип келеле, мангустаны јастыкка чеберлеп салып койоло, докторды бедиреерге бардым. «Ол айса болзо мениг анычагымды корулап алат эмеш пе?» — деп санадым. Мен бастыра керепле жүгүрип турарымда, кем де докторго айдып ийген эмтир, ол меге удурат түрген келип јатты. Мен докторды капшагайладып, колунаг тарттым. Онон каютага кирип келдис.

— Мангуста кайда? — деп, доктор айтты.

Чындап та кайда бу? Ол јастыкта јок болды. Мен оруннын алдынаг көрдүм. Колумла онын алдын сыймаштадым. Кенетийин: кррык-кррык! — деп, мангуста оруннын алдынаг торт ло кадык, бир де неме болбогондой, чыга конды.

Байла электрический ток оны талдыра согуп ийген болор деп, доктор айтты. Мен докторго барып келгенче, мангуста жазылып калтыр. Мен кандый тыг сүүндим! Оны жүзүмө жаба тудуп, сыймап турдум. Эмди меге ончолоры келип, база сүүнгилеп, мангустаны сыймап турдулар. Олор оны тыг сүүп турган.

Онын кийининде кийиги де колго үрене берди. Онойып мангусталарды мен айылыма алып келдим.

БӨРҮ КЕРЕГИНДЕ

Кийик ан

Меге таныш анчы бар болгон. Бир катап андап барарга шыйдынып алала, менен ол сурады:

— Андап жүреле, сеге нени экелип берейин? Айт— экелип берерим.

«Көрзөн мактанып турганын! Сүмелүзинен ле нени-нени сананып көрөйин» деп мен сананып турдум. Онын кийининде айттым:

— Меге тирү бөрү экелип бер.

Нөкөрим сананып, пол жаар көрүп айтты:

— Экелип бергейим.

Мен санандым: «Ондый ба! Мен сени канайда кезе соктум эмеш! Мактанба».

Эки жыл өдө берди. Бу куучын керегинде мен ундуп та салгам. Бир катап айылыма жанып келеримде, меге эжикте кыпта айдыжат:

— Сеге ондо бөрү экелип салган. Кандый да кижиге келеле, сени сураган. «Ол бөрү сураган эди, — мен алып келдим, берип ийгер» — деп айдала, бойы жүре берди.

Мен бөрүгүм де уштубай кыйгырдым:

— Кайда, ол кайда? Бөрү кайда!

— Сенин комнатанда бөктөп койгонус.

Ол тужунда мен жиит болгом, онын учун ол ондо канайда отуруп жат болбогой: күлүп койгон бо, айла тегин ле буушта буулап койгон бо, деп сураарга, уятту болды. Коркуп туру деп санангылаар. Бойум дезе: «Ол байла комнатада канайда керек, онойдо ло жайым базып жүрген болор?»—деп санандым.

Оног кейди көксүмө толо тынып алала, бойумнын комнатама жүргүргенче кирип келдим. «Ол тургуза ла мен жаар чурап келбес болбой, онын кийининде... онын кийининде канайып-канайып аайлажып албай...» деп, мен санандым. Жүрегим тыг согулып турды. Мен комнатанын ичин түрген аяктап көрдүм, — же бөрү жок болды. Мен чала чугулдана бердим — төгүндегилеп ийген эмтир, кокпурлаган, — оног уксам, отургыш-

тыг алдында не де кыймыктанып јат. Мен чеберленип, энчейип, јалтанчылу көрзөм, јаан башту күчүк отуры.

Күчүкти көрөлө, бу ийттин күчүги эмезин тургуза ла танып ийдим. Ол бөрүнинг күчүги болгонын көрөлө, сүреен тыг сүүндим: үредип аларым, менде колго үренген бөрү болор.

Анчы төгүндебеди, сүрекей јакшы! Меге тынду бөрү экелип берди.

Мен ого араай јууктап келдим. Бөрүнинг күчүги төрт тамажына туруп келеле, көрүп турды, онын бүдүжинин јаманын мен ајыктап көрдүм. Ол бастыра ла бойы баш болгон — јүзи-оозы јаан. Оозында дезе јаан, курч тиштерлү болды. Ол меге ыркыранарда, тиштери кажайыжып турды. Бойы кичинек, суйук боро түктү, куйругы дезе күжүлдин куйругы ошкош.

«Бөрүлер боро болотон эди... Онын кийининде балдары јараш! болотон, бу дезе кандый да санг башка бүдүмдү неме: јангыс баш ла куйрук. Эмезе бу бөрүнинг күчүги эмес, кандый бир өскө тынду болды ба? Анчы төгүндеп салала, јүре берген болбой канайтсын.

Мен күчүкти ајыктап турарымда, ол дезе оруннын алды јаар тескерилеп турды. Бу ла өйдө менин энем кирип келеле, оруннын јанына отурып:

— Бөрүчек! Бөрүчек!—деп, оны кычырды.

Көрзөм—күчүк чыгып келди, энем оны колуна алып, сыймады — кайкамчылу ла неме!

Онын кийининде уксам, энем оны эки катап табакка сүттен уруп, сугарган эмтир, онын учун ол энемди тургуза ла сүүй берген. Онон јердин агынын

ачу жыды жытанып турды. Ол оозыла мачылдадып, тумчугын энемниң колтугынын алды жаар сугуп турды.

Энем айтты:

— Азыраарга турган болзон, оны јунар керек, оноң башка жыды бастыра турага јайыла берер.

Оноң бөрүниң күчүгин кухня жаар апарды. Качан мен столовойго чыгып келеримде, мени электеп — компнатада коркушту аң бар деп, баатыр бүдүмдү кирген, ондо дезе күчүк болгон дежиң каткырыштылар.

Оның кийининде энем бөрүчекти кухняда јажыл самынла, јылу суула јунды, ол дезе карытта тым туруп, энемниң колун јалап турды.

Мен бөрүниң күчүгин кичинектен ала үредип баштаар деп шүүп алдым, оноң башка јаан аң боло берзе, оныла нени де эдип болбозың. Ол бойы эм тургуза кичинек, је оозындагы тиштери дезе торт ло куулайыжып калган. Ол өзүп келзе — јангыс ла коруланарын бил. Мен оны озо баштап «тубо» деп зөскө үредерге санандым. Мынызы — «тийбе» — деп айтканы. «Тубо» деп кыйгырып ла ийзем, ол оозында тиштенип алган немени салып ийзин.

Оноң мен бөрүниң күчүгин бойумның компнатама алып келеле, сүттү, калашту аяк экелип, полго тургузып бердим. Күчүк тумчугыла жытап, сүттүң јыдын алып ийеле, аяк жаар јантындап басты. Оноң аякка јүзүн сугуп ла ийерде, мен кыйгырып ийдим:

— Тубо!

Ол дезе бир де неме керексией: мачылдадып, ачпаксыраганына ыркыранып турды.

Мен база ла катап:

— Тубо! — деп кыйгырып, оны кайра тарттым. Мында ол кенетийин мен јаар бажын буруп, тижин тарс эттирип, күркүрөп ийерде, сыраңай ла јалгын соккондый болды. Ол сыраңай ла агаш аразындагы аннын үнүле күркүрөп ийерде, торт ло чачым туруп чыкты. Мен јоон до ийттен ондый үн укпагам. Көрзөнг, бөрү деп неме кандый!

Ол эмди кичү јаштан ала мындый болзо, онын кийининде не болотон? Ол тужунда ого јууктап та болбозын, торт јип салар. Јок, оны эмди ле коркудып алар керек, ол менин колумнан јалтанар болзун.

Мен база ла катап «Тубо!» деп кыйгырып, күчүктинг бажына јудурукла соктым. Ол эрдиле аякка түртүлип, бала үнүле кыгзый берди. Је ол сүттен айрылбай, јаланып ийеле, база ла катап аяк јаар болды.

Мен коркушту тын кыйгырып ийдим:

— Тубо, кодурлу танма! База ла катап јудурукла соктым.

Бөрүнинг күчүги аяктан туура калып, чичкечек буды-колула стенени кууза база берди. Коронына чыдабай, бажын булгап, мантап турды. Тумчугынан сүт тамчылап, ол ачынчылу кыгзып турды.

Комнатанын стенелерин кууй мантап келеле, катап ла сүт јаар келди.

Меге ондый кичинек тындуны тын согуп ийгениме эби јок то болзо, је бойумнын амадуумга јединедим деп шүүнип алдым.

Қачан күчүк ажанып баштаарда ла, мен база катап кыйгырдым: «Тубо!» Ол мендеп ыркыранып ийеле,

оног ары түрген јалай берди. Мен оны јудурукла түртүп ийдим. Ол кыгзып, мен тудуп аларга јеткелегимде, эжикти тумчугыла ачып, мантай берди. Оног энеме мантап келеле, тумчугын энемнин эдегине сугуп, кыгзый берерде, бастыра турага јангыланып турды. Ончолоры јүгүрижип келеле, бөрүни сыймагылап, меге дезе: ондый кичинек немени кыйнап турун деп, адылгылап турды.

Ол энемнин эдегин сүтле уймап, чилекейлеп салды.

Онын кийининде ол кере түжүне ле энемнин кийининен мантап јүрди, мен ончолорына адылтып алала, амырап базып јүрерге, сала бердим.

Мен үйдеги улустарыма чугулдана бергем. Олорго айдарга јакшы: «Күчүгеш, эркечек ле көөркийек», је качан јаан азулу бөрү өзүп келзе, ончолоры кыйгырып баштагылаар: «Көр, бөрү нени эдип салган! Сенин бөрүң, оны кайдаар эдетен эдинг, оноор ло эт!» Ол тужунда ончозын меге јарбылаар. «Айылга бөрүни экелип алган, эмди аайына чык» — деп айдыжар. Мен айылыма јатпай, бойума кичинек тура јалдап алала, ондо бойумнын ийдимле, кискемле, бөрүмле јадырым деп, шүүп алдым.

Онойдо ло эттим: кухнялу комната јалдап алала, бойумнын тындуларымла кожо јангы турага көчүп алдым.

Айылда мени электеп каткырыштылар:

— Бисте кандый Дуров табылганын айтсаар да! Андарла кожо јадар.

Мен санандым: «Дуров эмес ле, је бөрүни мен колго үредип аларым».

Менин ийдим сары, кичинек болгон. Онын күүн-табы жажыттуу ла сүмелү. Оны Плишка деп адагылап турды. Плишка бөрүчектен эмеш ле жаан болды. Бөрүнүн күчүги оны көрүп ийеле, оныла ойноорго, тытпактажарга сананды. Плишка түгүн үрпейтип, тижин ырсайтып алала, ыркыранды:

— Раф!

Күчүк коркуйла, чукулданып, менин энемди бедиреерге барды, же мен жагыскан болгом. Ол кыгзып, комнатала мантап, кухнядан бедиреп, учу-учунда меге једип келди. Мен оны эркелеп, орунга коштой отургузып алала, Плишканы кычырдым.

«Кайда, мен слерди јөптөштирип койойын» — деп санандым. Плишканы бөрүчекле коштой јатсын деп јакардым. Плишка улам ла сайын эрдин көдүрип, тижин ырсайтып, араайын ыркыранып турды: ого бөрүнүн күчүгиле коштой јадарга, байла, јескинчилү болгон ошкош. Бөрү дезе оны јытап көрүп, керек дезе јалап та ийди. Плишка чукулданганына тыркыражып, је бөрүчекти менин көзүмче тиштеерге болбой турды.

«Је мен ишке барзам, оморды жагыскан канайып таштайтам? — деп, санана бердим. Плишка күчүкти туткулап салар». Онын учун мен эртен тура Плишканы бойумла кожо алар деп шүүп алдым. Ол онойдо сүрекеј темигип калган болгон, мен эртен тура ишке келеле, тонумды илмекке илип, Плишканы јеринен де турбай карулдазын деп јакарып салала, јүре бердим.

Качан бис Плишкала экү јанып келеристе, күченек Плишканын келгенине сүреен тын сүүнип, ого удур бойунын мыйрык буттарыла мантап келеле, ийти јы-

га табарып, үстүне жыгыла берди. Мен кезеткелегимде, Плишка, пружинадый тура жүгүрип, күчүктин кулагына ала койды. Онон ары мындый керек башталды: бөрүчек күрт эдип, тижиле, жалгын кептү, ала койордо, Плишка толук жаар тоголонып, оозын ачып алала, коркуган тунук үнүлө ыркыранды.

Кискенин ады Манефа болгон. Ол бу бйдө кандый өөн-бөкөн болуп турганын көрөргө, эжиктен мендебей кирип келди. Бөрүниң күчүги оору кулагын силкип, мандайыла ончо немеге түртүп, комнатала мантап турды. Манефа, керде-марда не-не болзо, белен болорго, отургуштын үстүне калып чыкты. Ол күчүкти үстүнен төмөн тырмап ийбезин деп, коркуй бердим. Жок, Манефа эптежиپ отуруп алала, күчүк канайда ташталып турганын аяктап отурды.

Мен бойумла кожо суланын көчөзин ле бөрүгө сөөктөр экелип, дворничиха Аннушкага кайнатсын деп берип салгам.

Качан ол изү казанды экелерде, күчүк тургуза ла көрүп ийди.

— Бу не, кандый мындый аайы-бажы жок ийт? — деп тизеленип отуруп алды. — Бу кандый укту ийт?

Мен десе бу турада бөрү барын бир де кижин билбезин деп, нени төгүндеерин сананып турганча, Аннушка аяктап турала, айтты:

— Адазы барып, бөрү эмеш пе? Чындап та бөрү эмтир ине. Көөркийди сени!

— Көрзөм — оны сыймап туру. Мен айттым:

— Аннушка, баш болзын, кемге де айтпагар. Мен оны жаанадып, колго үредип аларга сананып жадым.

— Мен нениг учун айдатам? — деп, Аннушка айтты. Же жаггыс, бөрүни канча да кирези азыразаң, ол агаш ла аразы жаар көрөт деп айдыжатаң.

Оноң мен Аннушкала, ол мениг айылымды жуунадып, курсак кайнадып, бөрүге десе күнүн сайын сулаңың көчөзи ле сөөктөр кайнадып берип турзың деп, эрмектежиң алдым.

Мен ончо андарга, кемизине ле бойлорының толугына, бойуның ок айагына курсак уруп бердим. Бөрүчек бойуның сулазың мачылдадып турды. Плишка десе бойуның курсагың түрген жип ийеле, мен жаар кайра көрди. Мен күскүдең оның кийининен ары көрүп турдум, ол десе мыны билбей, мени тескеери баштанып алала, нени де көрбөй туру деп сананган. Оның кийининде күскүдең көрзөм, ол стенеле араайынаң күчүк жаар өңөлөп баратты. База катап кайа көрди — оноң ары барды. Оозың ачып алган, көзи чуғулду, алтам ээчий алтап турды.

Сен оның айагына кирзең ле, мен сени кайышла сойзом, сагыжың кирер деп санандым. Ончозың көрүп жадым, күлүк.

Же керек оноң башка болды. Плишка тумчугың айакка сугуп ла ийерде, бөрү—врык!—тижиле тарс эдерде, жастыра барбай, Плишканың сыраңай ла жүзүнең тутты. Ол кыңзып, туура калыды, оның кийининде торт ло тала бергендий болды: ол комнатала, кухняла мантап, эжиктеги турага ташталып, оның бастыра түги отко күйүп тургандый, коронду кыңзып турды. Мен оны кычырдым, же ол укпаачы болуп, оноң өткүн кыңзып турды. Бөрүниң күчүги бойуның айа-

гында мачылдадып турды. Мен онын айагына үзери сүт уруп береримде, ол мендеп, жүк ле тыныш алынып жалап турды. Онон Плишканы тышкаары сүрүп ийеле, ондо канайда кыгзып турганын угуп турдум.

Бастыра айылдаштар, мени аярынбай, ийтти изү суула өртөп ийген болор деп санангылады.

Мен бөрүни күнүн сайын «тубо» деп үредип турдум. Эмди керек эмеш ондоло берди. Мен «тубо» деп кыйгырып ла ийгемде, күченек аяактан туура түрген мантай берет.

Ийттер ачыныжат

Мен күнүн ле сайын энирде андарла кожо тышкаары сооттоп базып жүрдүм. Плишка менин он будумла коштой мантап жүрерге үренип алды, Манефа дезе менин ийинимде отурар болды. Менин айылымнын жанынча өдүп турган ором кижжи жок куру, чынын айтса, ээн ле тонокчылдарлу жерлер — улус эс туштап туратан, онын учун жаан эр кижжи ийининде кискелү базып жүри деп, сабарыла көргүзөр кижжи жок болгон. Эмди бөрүни кожо алып, төртү базып жүрерге шүүдим. Мен ого мойунчак, кыңы садып кийдирип береле, энирде оромло бардым. Бөрүчек сол жанымла жаныгыдап келетти, же оны коштой бассын деп, кыңызынаг тудуш ла тарткыштап турарга келишти. Бисти кем де аярбас болор деп санангам. Же керектин аайы ондый эмес болды. Бисти көргүлөп ле ийеле, тал-табыш чыгардылар. Мынызы улус эмес, ийттер болгон.

Озо баштап кичинек ийт, Плишканын таныжы, туштаган. Ол бис жаар мантап келеткен болгон, онон

кенетийин тууралап, бөрүниң балазынын кийининен өнөлөп, изин жытап турды. Онын кийининде бойунын айылынын эжигине мантап барала, сырангай чочудулу үрүп чыгарда, бастыра айылдардын ийттери база үрүп чыктылар. Бистин оромдо мындый көп ийттер бар деп, мен качан да сананбагам. Ийттер айылдардын эжигинен чыга конуп, үрпейижип, чала коркуган ла чугулданган бүдүштү ыраактан бөрүгө жууктагылап келетти. Ол мениң будума жапшынып, бойунын жаан мандайлу бажын булгап турды. Мен бөрүниң күчүгин колго алып алала, ого ийттер тийгелекте, айылга ойто бурулатан ба? — деп санандым. Не боло беретенин көрөргө, улустар айылдарынын эжигинен баштарын чыгарып турды. Плишка десе алдынан өрө мениң жүзүм жаар көрөт: эмди нени эдер? — деп тургандый болды. Бу мындый айы жок бүдүштү немениң учун, кандый чочуду боло берген дейзин! Же мен коркубай турдым: ийттер бөрүгө төрт алтамнан жууктай баспайт. Кажызы ла бисти бойунын айылына жетире үрүшле үйдежип, ойто бойлорынын айылы жаар тескерлеп тургулады.

Бөрү де токунай берди. Ол эмди бажын булгабай, бир де артпай, мениң будума жуук мантап келетти.

— Же не, бис женип чыктыбыс па? — деп, мен Плишкага айттым.

Бис иттери жок, улустары көп оромго чыгып келдибис, качан ойто барарыбыста, ончо каалгалар бөктүлү, оромдо ийттер жок болгон.

Качан айылыбыска жанып келеристе, күчүк сүреен тын сүүнди. Ол Плишканы жыгып алала, полло того-

лодып турды, је ол унчукпай, менинг көзүмче тийерге болбой турды.

Јаанап јат

Эртенгизинде, мен јанып келеделе, чеденде Аннушканы көрүп ийдим. Ол лаканда чамчалар јунуп турган, онын јанында күчүгеш болчоктонып алган, күнге жылынып јатты.

— Мен оны күнге экелип алгам — деп, Аннушка айтты. — Чындап та айтпаза, тынду неме јарык та көрбөй јат!

Мен кычырдым:

— Күчүк! Күчүк!

Ол күүн-күч јок туруп келеле, сынып калган оруннын буттары чылап, буттарын талтайта тургузып ала-ла, сырагай ла ийт чылап керилди. Онын кийининде бойунинг, бууш ошкош, куйругыла булангададып ийеле, меге удур мантап келди.

Ол кижининг кычырганына келип турганына, мен сүреен сүүндим, онон бир де катап «тубо» деп айтпай, оны сдобный калашла тургуза ла азырап ийдим. Мен оны айылыма апарарга турдум. Айдарда, Аннушка айтты: — Мен кийим јунуп божой бердим, суу дезе артып калган. Берзен де, оны мен јунуп ийейин. Онон коркушту ачкыл јыт јытанат.

Оны колтугына алып, лаканга тургузып салды. Аннушка оны канайда керек, онојдо ло јунды, ол дезе көрөргө дө каткымчылу, бастыра бойы апагаш көбүк болуп турды. Дворничиха оны јылу суула јунуп турарда, ол ого бир де катап ыркыранбады. Онон ло бе-

ри күчүкти недеге сайын јунуп турдубыс. Ол бойы ару, түги мызылдап, бир чарак тас куйругы барбайып, бойы дезе борорып, јараш ийтке түнгеј боло берди.

Манефала јуулашканы

Бир катап мен бойумнын андарымды азырап тургам. Манефа отургыштын үстүнде отурып алган, балыгашты божодо јип баратты. Бөрүннн күчүги бойуннн курсагын божодып, киске јаар чыкты. Ол тамаштарыла отургышка тайанып туруп алала, тумчугыла балык јаар чөйүлди. Мен «тубо» деп кыйгыргалагымда, Манефа күченип, куйругын сибиргидий барбайтып — бир! эки! — бөрүннн јүзүне тажып ийди. Ол кынзып отура түжеле, кенетийин, сырагај ла ан бүдүмдү киске јаар калып ийди. Бу ончозы бир ле секундтын туркунына болгон: бөрү отургушты антарып ийди, је киске бастыра төрт тамажына түжүре калып, тырмактарыла онын тумчугына кадалды — көзүн тырмап ийбезин деп, мен коркуп турдум. «Тубо!» деп кыйгырып, бөрү јаар тап эттим. Је ол бойы мен јаар мантап келетти, киске дезе кийиннинен ары, түкти өткүре тырмап ийерге албаданып турды. Мен бөрүни сыймап, токунадып аларга турдум. Көзи бүдүн эмтир. Ондый да болзо, тумчугунда јаан шырка болгон. Кан агып, бөрүчек оору јерин тилиле јалап турды. Плишка бу чакпырт тужунда јоголып калды. Мен оны јүк ле арайдаг оруннын алдынан кычырып алдым.

Энгирде бөрү төжөктө јатты. Манефа дезе куйругын барбайтып, бийиркеп, комнатала базып јүрди. Качан бөрүннн јанынча өдүп јадарда, онызы ыркыранып

турды, је киске оноор бажын да бурубай, табыланып, менинг будума сөйкөнип, јакшы ажанып алганына токсунып, кайлап турды.

„Аңылу укту“

Менде эки ийт бар деп бодогылап турган. Качан бөрү керегинде менен сураганда, бу овчарка укту ийт — меге сыйлап бергендер — деп, мен айдатам.

Је бир катап түнде мен санбашка табыштан ойгонып келдим. Меге озо баштап уйкум аразында, көзнөк алдында эзирик кижини алгырып јат деп угулды. Је онын кийининде не болгонын мен айлап алдым. Бөрү. Бөрү улуп јат.

Мен отты куйдүрүп ийдим. Ол комнатанын ортозында, жүзүн потолок јаар чалкойто тудуп алган отурды. Ол от јаар бурулбады да, онойдо ло отурып, агаш аразынын кунукчылду үнүле улуп, бастыра турага, кижинин чачы көдүрилгедий, үнүн јайып турды.

Бу сего, «аңылу укту» овчарка деп айтсан. Мынайып ол бастыра айылдарды ойгозор, онын бөрү болгонын јажырып та болбозын. Эмди ох, ах деп табыш болор: «Айыл-јуртта бөрү». Айылдардагы үй улус бастыразы ачыныжып, мени десе эртен ле кискелеримле, овчаркаларымла кожо турадан сүргүлөп ийер. Устүндеги турада чугулчы ла чүмеркек барыня-генеральша јуртап јат. «Баш болзын, агаш аразындагыдый неме: түнүле бөрүлер улужуп јат. Слерди күндүлү уткуп турум», — деп айдар. Мыны ончозын мен биллип тургам, онын учун бу улушты тургуза ла токтодып салар керек болгон.

Мен тура жүгүрип, бөрүгө коштой отуруп алала, сыймадым, же ол мен жаар көрөлө, катап ла бажын канкайтты.

Мен оны мойунындагы буузынан тартып, полго антарып ийдим. Ол санаа алынган немедий туруп, кынжызыла шылырадып, силкинип ийди. Мен кухня жаар жүгүрүп барала, көчөдөн жоон сөөк чыгарып бердим. Бөрү төжөгине жадып алала, кемире берди. Ол бойунын апагаш тиштериле жаан сөөкти, сухайры чылап, чайнап турды. Онызы жагыс ла тызырап турды. Мен отты өчүрүп, уйуктап ла барадарымда — менин бөрүм алдындагызынан тын улуп чыкты. Мен түрген кийинип алала, бөрүни тышкаары јединип бардым. Онда оныла ойноп, ары-бери жүгүрдим. Мында көрүп турзам, оны түнде билбей, айыл-јурттын жаан ийди деп көргөдий эмтир. Онойып, менин ийдим там ла жаанап јат, онын үрбей турганын эм тургуза бир де кижил билбейт. Је онын түнде улуп турганын билгилеп ийзе, түбек болор!

Эмди меге түнде амыр јок болды. Бөрү улуурын ундузын деп, мен бир час кирелү оны соотодып, ого сөөктөр берип туратам. Онын кийининен, талгак оорулу кижинин кийининен көргөндий, көрүп жүрдүм. Ол эки неделенин бажында улубай, токтой берди. Је бу өйдүн туркунына бис оныла најылажа бердис. Качан мен айылыма јанып келгемде, ол менин ийиниме тамажын салып алала турат, олардын темирдий бек ле уур болгоны меге билдирип турды. Качан мен оныла кожо түште амырап базып жүргемде, ончолоры сагбашка базытту, жаан ийтти кайкап көргүлөп туратан. Ол ман-

таганда, кийининдеги буттарын жеңил алынып турды, бажын куйругына жетире буруп, кайа көрүп, ол ок ойдо ичкеери мантап, учуртуп барадатан.

Таныгылап ийди

Бөрү эмди колго торт ло үренип калды, менин таныштарым айылдап келгенде, оны сыймап, тегин ле ийт чилеп, белин таптагылап турды.

Бир катап мен паркта, скамейкада, отуруп жаткам. Бөрү десе менин эки тиземнин ортозында жерде изү тынып, узун тилин тиштери ажыра салактадып алган отурган.

Кичинек балдар кумакта ойногылап турды, нянькалары десе скамейкада кузук черткилеп отурган.

Балдар меге жууктагылап келди.

— Кандый жараш ийт! Урпек, тили кып-кызыл. Тудаан эмес пе?

— Жок, ол жобош — деп айттым.

— Эмеш сыймап көрөргө жараар ба?

— Мен бөрүгө «тубо» дедим. Ол бу сөсти жакшы билип турган. Балдардын жалтанбазы араай сыймап көргүлейт.

Мен олорло кожо, менин колум барын билзин деп, сыймап турдум.

Нянькалары жууктап келип сурагылап турды:

— Тутпас па?

Онон бир нянька жууктап келип көрөлө, кенетийин алгырды:

— Ой, энем, бөрү!

Балдар чыңгырыжып ийеле, куштын балдары чы-

лап, туш башка жүгүрүшти. Бөрү тыг коркуйла, мен
јаар бурулып, менин эки тиземниг ортозына жүзин
сугуп, кулагын кызынып алды.

Качан ончолоры токунай берерде, мен айттым.

— Бөрүни бойугар коркудуп ийдигер ине. Онын жобош болгонын көрбөй тураар ба.

Кайдан ондый болзын! Нянькалары балдарды колунан ырада јединип, кайа да көрөргө бербей турды. Је бу өйдө няньказы јогунан јүрген эки уулчак меге јууктай базып, сурагылады:

— Чындап ла бөрү бе?

— Чын — деп айттым.

— Чып ла чын ба?

— Чып-чын.

— Э-э, онын учун сен оны колунга буулап алган турбайын. Кайда, база бир катап чып ла чын бөрүни сыймап көрөргө берзег.

Мынызы чын ла ондый болгон, мен бөгүнинг кын-жызын кайышла сол колума ороп алдым: керде-марда ичкеери болзо, ол менен айрылып болбос. Мен жыгыла да берзем, туней ле ырап барып болбос.

Көрбөй калдым

Аннушка бөрүни воратадаг качан да јангыскан чыкпас эдип үредип алган. Өткүшке једип келеле, ором јаар көрүп, тумчугыла кей тартынып, жытап, өдүп бараткан ийттерге ыркыранып туратан, је бозогоны алтабайтан. Айса болзо, јангыскан чыгарга коркуп турган.

Је бир катап мен јанып келдим. Аннушка тышкаары, көзнөктин алдында, күнге көктөнип отурган, бөрү десе онын будунын јанында јатты — јаан боро ан. Мен кычырып ийдим, бөрү мен јаар калып келди. Је

мында мен папирос садып албаганым санаама кирди. Садучы десе каалгадан он алтам кирези жерде лотокту турды. Мен каалгадан чыгып келдим, бөрү — менин кийинимнен. Садучыдан акчамды жандыртып турала — ийттердин үрүжин, калагын уктум. Кайа бурулзам — түбек болзон база! Менин бөрүм каалганын толугында отуруп алган эмтир, эки жаан ийт оны арадап турды. Бөрү бажын булгап, көзи күйүп, тиштери десе мылтык аткандый, он жаны, сол жаны жаар: тарс! тарс! — эдип турды.

Ийттер арадап, кайдан-кайдан тиштеп ийерге гурат, олордын үрүжи, калак-сыгыдына менин кыйгым да угулбайт.

Мен бөрү жаар тап эттим. Ийттер мени, байла, олорго болужарга жүгүрүп келеет деп сананган болгодый. Онойып, бирүзи бөрү жаар тап этти.

Көзүмди де жумарга жеткелегимде, бөрү оны житкезинен тудала, мосто жаар таштап ийди. Ол тоголонып, кынзып, кача берди. Экинчизи менин кийинимнен ары калыды.

Бөрү тап эделе, мени антарып ийди, же мен онын мойунчагынан тудунып алдым, ол мени эки алтам кирези мостоло сүүртеп апарды. Садучы лотогыла кожо капшай ла туура болды. Бөрү тартынып ла жат. Мен онын житкезинде тытпактажып турдум, же ондый да болзо, мойунчакты божотпой жадым.

Мында Аннушка жүгүрүп келди.

Ол удур жүгүрүп келеле, бөрүниң жүзүн бойунын тизезине жаба тутты.

— Божодоор, мен тудуп алгам! — деп кыйгырат.

Чындап та: Аниушка бөрүни мойунчагынаг тудуп алтыр, бис оны экүлөп айылыбыска экелдис.

Онын кийининде мен өткүштен чыгып келеле, кан көрүп ийдим.

Канду жол ийт мантап барган площадьтын үстүнчө барган эмтир.

Бистин чакпыраганысты көбөргө, көп улус жуулганын, көзбөктөгү улустар көргөнүн ле кем де:

— Жүүлгек! Жүүлгек! — деп кыйгырганы, мениг саягымыа кирип келди.

Бу меңиг турамнын үстүндеги турада жаткан генеральша кыйгырган эмтир.

Тубек

Мен бөрүни эки күн тышкаары божотпогом, жагыс ла энгирде оны кыңылу јединип алала, соотодып јүрөтөм. Экинчи түн ол коркушту удуп, торт ло токтодуп болбос болды: кунукчылду күүлөп, сырагай ла өлгөн кижининг сыгыдын сыктап тургандый болды. Мере потолоктог токулдаттылар.

Мен бөрүле кожо тышкаары чыктым. Мениг үстүмдеги көзбөктө от күйүп, көлбөктө элес эткени мере көрүнди. Байла, барына коркушту ачынып турган ошкоч. Эртег тура ол тышкаары дворникке кыйгырып турганын мен уктум:

— Бу неге јараар! Айылда јүүлгек ийт тударга кем тап берген? Бөрү чилеп түнүле улуп турар. Бир де уйуктабадым. Эмди ле барып угузарым! Эмди ле!

Бу тужунда Аниушка көстөри јашту, бөрүге көчө экелди.

— Не боло берди? — деп сурадым.

— Барыня ачынып јат. Полицияга айдарым деди. Бу дворникти, менин өбөгөнимди, турадан сүрерге јат: јүүлгек ийттерди јажырып, бир де неменин кийининен көрбөй туру деп ајдат. Ол дезе меге — коркушту јуук.

— Кем ол? — деп сурадым.

— Бөрүчек чи. — Онын јанына отуруп алган сыймайт: — Ажан, ажан, көркүйек. Менин өскүзегим.

Качан мен иштег айылыма јанып келетсем, мени оромдо полициянын приставаы токтотты:

— Ачинбагар, слерде бөрү бар ба?

Мен пристав јаар көрүп, нени айдарын билбей турум.

— Је мен качаннаг бери билерим ине, — деп пристав айтты. Күлүмзиренип, сагалын толгойт. — Көрзөөр, ондо угузу јетиргиледи. Чистякова генеральшадан. Билереер бе не, слерге мындый јөп берейин: ол ангаарды меге кудайдын учун сыйлап берзеер. — Пристав күлүмзиренип ийди. — Кудайдын учун сыйлап берип ийзеер. Менин айылымда койлор бар; оны овчаркалар каруулдап јат. Бу мындый — деп, јерден бир метр кирелү көргүсти. — Онойдордо, слердин бөрүден јакшы балдар болор — чугулчы ла энг јакшы бүдүмдү. Ол ийттерле таныжып алар, оног јайымда јадар. А? Јарайт па? Слерге оныла кожо городто торт ло чак болор. Мында пристав кабагын јуурып ийеле: — Эмди тургуза бир ле угузу бар: сананып јүреер. Је канайдар? Колдонг тудужар ба? — деп айтты.

— Јок — деп, мен айттым. — Меге сыйлаарга ачу. Мен оны канайып-канайып токунадып койорым.

— Же, сатсаар! — деп, пристав кыйгырды. — Садып ийеер, көрмөс алзын! Канча керек?

— Жок, сатпазым да — деп айдала, мен түргөн база бердим.

— Онойдордо, мен уурдап аларым! — деп, пристав менин кийинимнен кыйгырды. — Уктаар ба: у-у-р-дап аларым!

Мен колумла жагып ийеле, онон түргөн бастым. Айылга келип, пристав нени айтканын, Аннушкага куучындап бердим.

— Бөрүни чеберлегер — деп, мен айттым.

Аннушка бир де неме айтпады, жагыс төмөн көрди.

Тышкаары мен Чистякова генеральшала тушташтым. Ол кенетийин менин жолумды бажарлап туруп ийди. Менин көзүм жаар чугулду көрүп, алдындагы эрди тыркыражып турды. Онон кенетийин зонтигиле жерди тыг кадап:

— Бис жеткерден качан айрыларыс? — деди.

— Кандый жеткерден? — деп сурадым.

— Жүүлгек ийттен! — деп, генеральша кыйгырды.

— Слерди, мадам, байла, ийт тиштеген ошкош, же жагыс ла менин ийдим эмес.

Мен айылым жаар база бердим.

Тудудан чыкканы

Беш күн кирези өдө берди. Мен иште болгом. Мында мени кандый да үй кижиге тургуза ла сурап жат деп айттылар. Мен жүгүрүп бардым.

Тепкиште Аннушка турды.

— Ой, жүгүреер, капшай жүгүреер — бистинг бөрү-

ни пристав участокко алып барды!—деп айдат.—Ондо полицияда отуруп јат.

Мен бөрүгим ала койдум. Жолой Аннушка меге мынайда куучындады: пристав бөрүни полицияга апарзын деп дворникке јакарган, дворник мойножорго болбогон, апарып, полициянын чеденинин ичине буулап койгон эмтир.

Качан мен полициянын чеденинин каалгазын ачып ийеримде, ондо чога јуулып калган улус көзүме көрүнди: городскойлор, өрт өчүрөөчилер чогулып калган, көргүлөп, кыйгырыжып турды. Мен јууктап келеле уксам, кыйгырыжат:

— Не, боро, тудулдын ба?

Мен чога турган улусты ийдип өттүм. Бөрүни кыңыда тегеликтен буулап койгон эмтир. Ол кийининдеги буттарына отурып алган, куйругын кызынып, городскойлорго анзынып отурды.

Бөрү мени танып ийди. Ол ичкеери болуп, кийин буттарына калып чыгып, кыңыны чөйө тартып турды. Ончолоры кайра болдулар. Мен кыңыны тегеликтен чечип, колума түргөн ороп ийдим.

Айландыра айдышкылайт:

— Сен оны кайдаар? Не, ол сенин бе?

— Сен онын ээзи болзон, алып алзан! — деп, мен олордын бирүзине кыйгырдым. Ончолоры тескерледди. Кенетийин кем де кыйгырып чыкты:

— Каалганы түргөн бектегер!

Бир городской каалга јаар јүгүрди.

— Тур! Бөрүни бождып ийерим! — деп, мен бастыра күчүмле кыйгырдым.

Городовой туура калып, тура берди.

Бөрү мени ичкеери тартып барып јадарда, мен јүк ле арайдаг оның кийининен једижип бараттым. Бис каалгага јетире јүгүрүп келеле, мен эжикти ачып ийеримде, бөрү бозогоны ажыра калып, он јаны јаар айылына магтап барды. Кийинибистен ары сыгырышты. Бис толуктыг ары јанында болдубыс. Эмди площадьты өдүп барзабыс, бистинг тура болор. Кийинибисте буттар тирсилдежип, городскойлор сыгырып турганы угулып турды. Је мен кайа көрбөй, јүгүрип бараттым. Эмди ле площадь. Площадь ээн. Ондо каалганын јанында Аннушка туры.

Мен кыңыны чачып ийеримде, бөрү јаан алтап, айылы јаар магтады. Аннушка тизеленип отуруп, оны мойунынаг кучактап алганын мен көрдүм.

Мен тыныштанып, кайа көрзөм: эки городской токтой берди. Бирүзи јерге чугулду түкүрип ийеле, кәлула жагып ийди.

Сыранай ла учы

Мен бу пристав начальник эмес, оның бир де ке-реги јок районго көчө берерге шүүп алдым.

Јаңы квартира бедиреп јүрдүм. Мен дворникти чугулдап турдум:

— Бөрүни ненинг учун оноор апарган? Мен сеге ненинг коомойын эттим?

— Је, слер менинг ордумда болгон болзоор, — деп айдат. — Слерге бөрү — соот, мен дезе јаарган немени бүдүрбезем, иштеп турган јеримнен сүрүп ийер

Эди. Мен жүк ле сибиргиле башкарып билерим. Мынан сүрүп ийгилезе — кайда барарым? Слер мени азыраар ба? Слерге бөрү болуп жалданатан ба?

Нени айдатанын билбей турдум. Кем жок, көчө берерим. Онон жадар тура бедиреп жүрдүм.

Мен приставты оромнын ол жанында көргөм. Ол меге сабарын кезетти. Мен ого база. Онын кийининде бөрүге жүзүне кийдиретен нокто садып бердим. Ол озо баштап оны тамаштарыла уштуп ийетен, учунда үрене берди, ол торт ло ийт ошкош боло берди.

Бир катап иштег жанып келзем, каалгада Аннушка көзи жашту турды:

— База ла! База ла!

— Не, апаргылады ба? Мен полиция жаар жүгүрерге тап эдеримде, же Аннушка мени жегимнен тутты:

— Тегин жерге барбаар. Апарган, бойуна апарган, тагма. Атту келип, бөрүни күлүп, өлөннин үстүне салгылап алган.

Мен ондый да болзо, участок жаар жүгүрип бардым.

Je ондо пристав жок болгон, ол бойунын ээленген жери жаар жүре берген.

Аннушканын айтканы чын болды.

СССР

Колдонуу. Жүргөтүк келүү.
Горько районуна караштуу
Жаңы райондук ветеринар
станциясына

СЕРЬЕЗНО
ВЕТЕРИНАРНОЕ
ОБЩЕСТВО
ОЛИМПАРОДСКОГО РАЙОНА
Горько Алтайской области

◆◆◆

194 г.

№ 5080.

БАЖАЛЫКТАР

	<i>Стр</i>
<i>Кире сөс</i>	3
Кызыл командир	8
Өрт	9
Бир уулчак сууга канайып түшти	11
Ыш	13
Апагаш турачак	15
Мен кижичектерди канайып туттум	19
Шуурган	29
Чибининг алдындагы кружка	45
Жалтанбас суугуш	49
Таан	51
Кижик-кийик керегинде	52
Слон керегинде	71
Мангуста	83
Бөрү керегинде	94

Борис Степанович Житков

НЕ БОЛГОНЫ

На алтайском языке.

Редактор **Е. С. Арыкпаева.**
Технический редактор **М. И. Техтиков.**
Корректоры **Н. А. Шабуракова** и **А. М. Борбус.**

* * *

Сдано в набор 6/XII 1957 года. Подписано к печати
1/II 1958 г. Формат 60×84 1/16. П. л. 7,5.
Уч.-изд. л. 4,0. Тираж 2 000 экз. Заказ № 124.
Цена 2 руб. 40 коп, Баазы 2 салк. 40 акча.

* * *

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15. г. Горно-Алтайск,
проспект Сталина, 29.

A

Баазы 2 саяк. 40 акча
Цена 2 руб. 40 коп.

0-241

Б. С. Житков

ЧТО БЫВАЛО

На алтайском языке

Горно-Алтайск * 1958